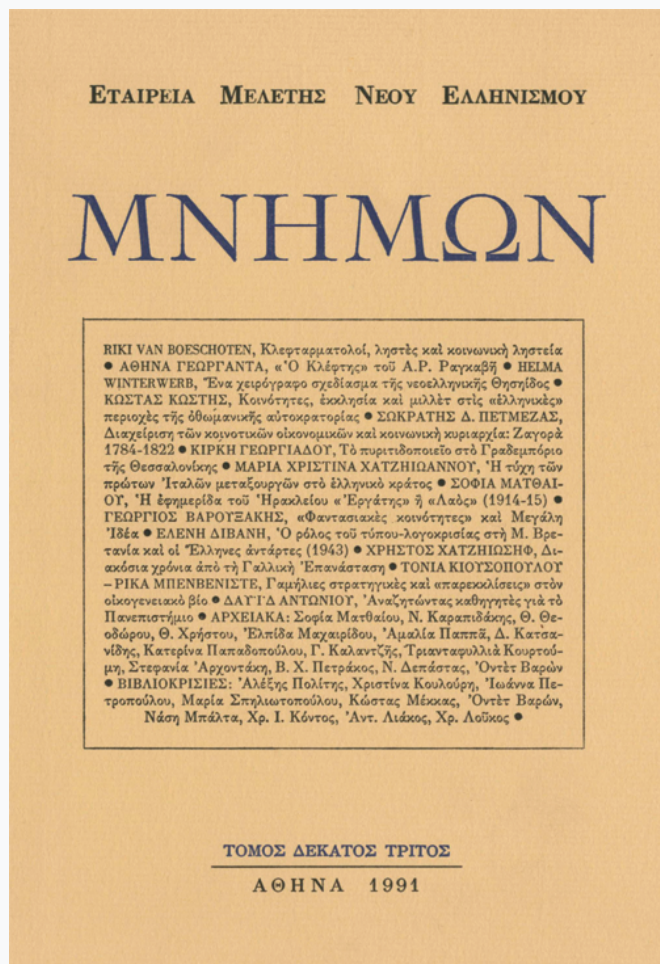

Μνήμων

Τόμ. 13 (1991)

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ. Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΠΡΟΥΧΟΝΤΩΝ: ΖΑΓΟΡΑ 1784-1822

ΣΩΚΡΑΤΗΣ Δ. ΠΕΤΜΕΖΑΣ

doi: [10.12681/mnimon.247](https://doi.org/10.12681/mnimon.247)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΕΤΜΕΖΑΣ Σ. Δ. (1991). ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ. Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΠΡΟΥΧΟΝΤΩΝ: ΖΑΓΟΡΑ 1784-1822. *Μνήμων*, 13, 77-102. <https://doi.org/10.12681/mnimon.247>

ΣΩΚΡΑΤΗΣ Δ. ΠΕΤΜΕΖΑΣ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ
Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΠΡΟΥΧΟΝΤΩΝ:
ΖΑΓΟΡΑ 1784-1822

Οι φορολογικές λειτουργίες της αγροτικής και της αστικής κοινότητας στην ύστερη περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας είναι ένα πεδίο όπου, παρά την πληθώρα των αρχειακών δεδομένων και το πλήθος των χρήσιμων επιστημονικών εργασιών, η συστηματική και συνολική θεώρηση του φαινομένου έχει παραμεληθεί και, μόνον πρόσφατα, εμφανίσθηκαν ειδικευμένες μελέτες που φιλοδοξούν να καλύψουν το κενό αυτό.¹ Στόχος του άρθρου αυτού είναι κατ' αρχήν να παρουσιάσει συνοπτικά την οργάνωση των κοινοτικών οικονομικών της Ζαγοράς του Πηλίου, και στη συνέχεια να εκμαιεύσει τη στρατηγική που άκολουθουν οι προύχοντες ώστε να εξασφαλίσουν πρώτον την προστασία της κοινότητας από τον κίνδυνο μετατροπής των γαιών της σε σιιφλίκι, και δεύτερον την αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων επί των οποίων εδράζεται η κυριαρχία τους. Στην περίπτωση της Ζαγοράς, η στρατηγική αυτή αποδείχθηκε επιτυχής, σε άλλες όμως περιπτώσεις ή όξυνση των έσωκοινοτικών αντιθέσεων οδήγησε σε άνατροπή των κοινωνικών ισορροπιών. Θα επιδιώξουμε να άντλήσουμε τὰ παραδείγματά μας από τὸν ἴδιο χῶρο: τὸ Πήλιο, ὁρεινὴ περιοχή που στὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 19 αἰῶνα γνώρισε ταχύτατη δημογραφικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη καὶ έντυπωσιακὴ εὐημερία χάρη στη δημιουργία καὶ επέκταση πληθῶ-
ρας κυκλωμάτων διάσπαρτων βιοτεχνιῶν τῆς ὑπαίθρου.²

1. Βλ. τὴ σημαντικὴ θεωρητικὴ συμβολή: Σ. Ἀσδραχάς, «Φορολογικὲς καὶ περιοριστικὲς λειτουργίες τῶν κοινοτήτων στὴν Τουρκοκρατία», *Ἱστορικά*, 3/ἀρ. 5 (1986), 45-62· καὶ «Νησιώτικες Κοινότητες: οἱ φορολογικὲς λειτουργίες», *Ἱστορικά*, 5/ἀρ. 8 (1988), 3-36 καὶ 5/ἀρ. 9 (1988), 229-258.

2. Ἡ ἐργασία αὐτὴ στηρίζεται, ἐν μέρει, στὴ διδακτορικὴ μου διατριβὴ πὺ φέρει τὸν τίτλο: *Recherches sur l'Economie et les Finances des villages du Pélion, région d'industries rurales, ca. 1750-1850*, E.H.E.S.S., Παρίσι Ὀκτ. 1989, κς' + 862.

Τò φορολογικό σύστημα του Πηλίου: βακούφικα και χανελίδικα χωριά

Στò δεύτερο ήμισυ του ιη' αιώνα τὰ χωριά του Πηλίου χωρίζονταν από δημοσιονομικής απόψεως σὲ δύο σύνολα, τὰ βακούφικα χωριά και τὰ χανελίδικα. Τὰ πρῶτα ἀποτελοῦσαν τὸ κύριο τμήμα του εὐαγοῦς ἰδρύματος (vakıf) ποῦ, σύμφωνα μὲ μεταφράσεις ἱεροδικαστικῶν ἀποφάσεων ποῦ σώζονται μέχρι σήμερα,³ ἱδρύσε στις ἀρχές του ιζ' αἰώνα ὁ Χατζή Μουσταφὰ Ἀγάς, «στρατιωτικὸς διοικητὴς Κωνσταντινουπόλεως».⁴ Τὸ εὐαγὲς αὐτὸ ἱδρυμα περιελάμβανε 14 χωριά του Πηλίου τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Osman Γ' ἔλαβαν τὸ προνόμιο νὰ μὴν καταβάλλουν κανένα ἔκτακτο φόρο τύπου avariz, πλὴν τοῦ φόρου ποῦ ἀποκαλεῖτο kara astar και ἀποδιδόταν κατ' ἀποκοπὴ στὸ Ταμεῖο τοῦ Ἀγᾶ τῶν Γενιτσάρων ὑπὸ τὴν ἐπωνυμία ocaklik.⁵ Οἱ φόροι τύπου avariz ἐκτιμῶνταν, διανεμόνταν και ὑπολογίζονταν κατὰ τόπους, στὴ βάση μίας φορολογικῆς ἐνότητος, τοῦ avariz hane (ἐστία avariz), ποῦ περιέκλειε ἄγνωστο ἀριθμὸ πραγματικῶν οἰκογενειακῶν μονάδων (hane). Τὰ «κατάστιχα διανομῆς» (tevzi defterleri) κατέγραφαν ἀκριβῶς τὸ συνολικὸ ἀριθμὸ avariz hane κάθε διοικητικῆς ἐνότητος. Οἱ κατὰ τόπους ἰσχυροὶ ἀγιάνηδες (ayan) και κοτσαμπάσηδες, μαζὶ μὲ τὸν ἱεροδίκη (kadi), ἐνημέρωναν τὰ «κατάστιχα διανομῆς» και ἔλεγχαν τὴ διανομὴ τῶν ἔκτακτων φορολογικῶν εἰσφορῶν στὴν περιοχὴ τους, ποῦ συνήθως κάλυπτε τὴ διοικητικὴ περιφέρεια ἐνὸς καζᾶ. Αὐτὴ ἡ ἐπίσημη ἀρμοδιότητα ἐνίσχυσε, τὸν ιζ' και ιη' αἰώνα, τὴ θέση ποῦ κατεῖχαν σὰν ἕνα, ἐκ τῶν πραγμάτων, ἰσχυρὸ κέντρο ἀποφάσεων τῆς ἐπαρχιακῆς διοίκησης.⁶ Τὰ μὴ-βακούφικα χωριά του Πηλίου ἦταν, ἀντιθέτως, ὑπόχρεα στὴν καταβολὴ τῶν ἐκτάκτων αὐτῶν συνεισφορῶν στὴν βάση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν avariz hane τους, ἐξοῦ και ἡ προσωνυμία «χανελίδικα». Τὰ χωριά αὐτὰ ἀποκαλοῦνταν ἐπίσης «χάσια» διότι ἀποτελοῦσαν γαῖες τῶν ὁποίων τὴν ψιλὴ κυριότητα διατηροῦσε τὸ ὀθωμανικὸ δημόσιο (beyt ul-mal) ἀλλὰ ἡ κατοχὴ, και τὰ φορολογικὰ ἔσοδα ποῦ τοὺς ἀντιστοιχοῦσαν, εἶχαν παραχωρηθεῖ σὲ ὑψηλοὺς ἀξιωματούχους τῆς Πύλης (hass-i timarli), σὲ θήλεα μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας (hass-i rasmakli), ἢ ἀκόμη και στὸν ἴδιο τὸν σουλτάνο (hass-i hümayun). Στὴν περίπτωσή μας οἱ ὑπάρχουσες πληροφορίες γιὰ τὰ τέλη τοῦ ιη' και τὶς ἀρχές τοῦ ιθ' αἰώνα ἀναφέρουν συνεχῶς θήλεα μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας ὡς

3. Βλ. Γ. Κορδάτος, *Ἱστορία τῆς Ἐπαρχίας Βόλου-Ἀγιᾶς*, Ἀθήνα 1960, 233-235.

4. Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὸν sekbanbaşı, συνεργάτη και ὑποκαταστάτη τοῦ Ἀγᾶ τῶν Γενιτσάρων και ἐπικεφαλῆς τῆς ἁμυνας τῆς Κωνσταντινουπόλεως· βλ. R. Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Παρίσι 1962, 150.

5. Βλ. Ν. Παναζόπουλος, *Ὁ κοινοτικὸς βίος εἰς τὴν Θεσσαλομαγνησίαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1967, 68.

6. Ἡ χρησιμώτερη βιβλιογραφικὴ ἀναφορὰ σχετικὰ: H. Inalcik, «Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700», *Archivum Ottomanicum*, 7 (1980), 283-337.

κατόχους αὐτῶν τῶν χασίων. Ἄν προσθέσουμε σὲ αὐτὸ ὅτι ὁ ἐπίτροπος (nazir) ποὺ ἔλεγχε τὴ διαχείριση τοῦ ἐφόρου (mütevelli) τοῦ εὐαγοῦς ἰδρύματος, στὴν περίπτωσή μας τοῦ διαδόχου τοῦ ἱδρυτῆ του στὴ θέση τοῦ «στρατιωτικοῦ διοικητῆ τῆς Κωνσταντινουπόλεως», ἐκλεγόταν μεταξὺ τῶν μαύρων εὐνούχων τοῦ αὐτοκρατορικοῦ νυμφῶνος καὶ διατηροῦσε συνεπῶς ἄμεση σχέση μὲ τὰ θήλεα μέλη τοῦ ὀθωμανικοῦ οἴκου, ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι μέρος τῶν χανελίδικων καὶ τὸ σύνολο τῶν βακούφικων χωριῶν τοῦ Πηλίου ἐξαρθρῶνταν ἄμεσα ἀπὸ τὴ διοίκηση τοῦ αὐτοκρατορικοῦ νυμφῶνος.

Τὸ εὐαγὲς ἱδρυμα τοῦ Πηλίου δὲν ἦταν «τύποις ἔγκυρο» (sahih) ἀφοῦ στὰ 1801 κατὰ ἐπίσημη μαρτυρία⁷ σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ βακούφικα χωριά, τὴ Μακρυράχη, κατὰ προφανέστατη παράβαση τῆς ἐπίσημης χανερίτικης θεωρίας περὶ τῶν εὐαγῶν ἰδρυμάτων, τὰ φορολογικὰ ἔσοδα (rüşum) ἦταν τὸ ἀντικείμενο τοῦ ἀφιερῶματος ἐνῶ τὸ δικαίωμα κατοχῆς (hakk-i tesarruf) καθὼς καὶ ἡ ψιλὴ κυριότης τῆς γῆς (rakabe-i arz) ἀνῆκε σὲ θῆλυ μέλος τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας τὸ ὁποῖο κατεῖχε καὶ τὸ ἀντίστοιχο δίπλωμα κυριότητος (temlik).⁸ Τὸ εὐαγὲς αὐτὸ ἱδρυμα ἦταν λοιπὸν παρα-νόμιμο (para-legal), κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ J. Barnes⁹ καὶ προφανῶς ἡ διατήρησή του ὀφείλεται στὴν ἔνταξή του μεταξὺ τῶν εὐαγῶν ἰδρυμάτων ποὺ ἔλεγχε ἡ διοίκηση τοῦ αὐτοκρατορικοῦ νυμφῶνος. Ὁ βοεβόδας, ἀντικαταστάτης τοῦ ἐφόρου καὶ συνήθως μισθωτῆς τῶν φορολογικῶν ἐσόδων, διοριζόταν κατευθεῖαν ἀπὸ τὴ διοίκηση αὐτὴ καὶ ἀνῆκε στὸ σῶμα τῶν «μποσταντζήδων» Γενιτσάρων ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὰ Ἀνάκτορα. Ἡ πολιτικὴ ἐξάλλου τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων τῶν χανελίδικων χωριῶν ἀποσκοποῦσε στὴν ἄμεση σύνδεσή τους μὲ τὴ διοίκηση αὐτὴ ποὺ βρισκόταν μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἰδίους καὶ ἐγγύτατα στὸ αὐτοκρατορικὸ κέντρο ἀποφάσεων. Τὸ βασικὸ πλεονέκτημα τοῦ φορολογικοῦ καθεστῶτος τῶν βακούφικων χωριῶν, ὅπως θὰ δοῦμε, δὲν ἔγκειτο στὸ γεγονὸς ὅτι οἱ «συνήθεις καὶ τακτικοὶ» φόροι ἦταν χαμηλότεροι ἀπὸ αὐτοὺς τῶν ὑπολοίπων χωριῶν, ἀλλὰ στὸ ὅτι, ἐπειδὴ δὲν ἐπιβάλλονταν «ἐκτακτοὶ» φόροι, τὸ συνολικὸ ὕψος τῶν ἐξόδων ἦταν δυνατόν νὰ προβλεφεῖ. Ἔτσι, στὰ 1791 οἱ Δ. Φιλιππίδης καὶ Γ. Κωνσταντᾶς

7. Βλ. Δ. Τσοποτός, «Σουλτανικὰ διατάγματα (φερμάνια) καὶ ἱεροδικαστικὴ ἀπόφασις (ἰλά-μιον) ἀφορῶντα κτηματικὰς σχέσεις τῶν χωριῶν τοῦ Πηλίου Ζαγοράς, Μακρυράχης καὶ Ἀνηλίου», *Θεσσαλικά Χρονικά*, 2 (1931), 228-229.

8. Ἐφόσον ἡ μόνη ἔγκυρη (sahih), σύμφωνα μὲ τὸν ἱερὸ νόμο (seria), παραχώρηση τῆς ἀπόλυτης κυριότητος γῆς ποὺ ἀνήκει στὸ Δημόσιο (arz-i miriye) γίνεται μὲ πώληση καὶ ὄχι μὲ δωρεάν παραχώρηση ἐκ μέρους τοῦ Ἡγεμόνος, εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἡ παραχώρηση τῆς κυριότητος στὴν Esma Hanım δὲν ἦταν ἔγκυρη (gayr-i sahih) ἀλλὰ ἔγινε ἀπλὰ ἀνεκτὴ καὶ ἡ διατήρησή της ἐξαρθρῶνταν ἀπὸ τὴν ἀνανέωση τοῦ διπλώματος παραχώρησης ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε διάδοχο τοῦ σουλτάνου.

9. Βλ. J. Barnes, *An Introduction to the Religious Foundations in the Ottoman Empire*, Λέυντεν 1986, 45 κ.έ.

άντιδιαστέλλουν σαφώς τὰ βακουφικά χωριά πρὸς τὰ χανελίδικα.¹⁰ Ὅπως θὰ δοῦμε, ἡ ἀντίληψη ποὺ μεταφέρουν οἱ δύο συγγραφεῖς εἶναι ἀπόλυτα σωστή.

Τόσο τὰ βακούφικα ὅσο καὶ τὰ χανελίδικα χωριά πλήρωναν τοὺς ἴδιους περίπου κανονικοὺς καὶ συνήθεις φόρους, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἐκφρασμένοι σὲ σταθερὸ κατ' ἔτος ποσόν, δίδονταν δηλαδὴ κατ' ἀποκοπὴ (ber vech-i maktu). Στούς φόρους αὐτοὺς πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὸ kara astar, τὸ μοναδικὸ φόρο τύπου anariz ποὺ κατέβαλλαν τὰ βακουφικά καί, βεβαίως, καὶ τὰ χανελίδικα χωριά. Καὶ αὐτὸς ὁμῶς δίδονταν κατ' ἀποκοπὴ τουλάχιστον στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 17^{ου} αἰώνα. Ἡ κοινοτικὴ ἐξουσία ἦταν, κατὰ συνέπεια, σὲ θέση νὰ προβλέψει μεσοπρόθεσμα τὸ ὕψος αὐτῶν τῶν σταθερῶν καὶ ἐτήσιων «συνηθισμένων» φόρων καὶ δοσιμάτων. Μποροῦμε νὰ ἀπαριθμήσουμε τοὺς τακτικὸς αὐτοὺς φόρους τοὺς ὁποίους ὁ Γ. Κωνσταντᾶς¹¹ διαχώρισε σὲ δύο κατηγορίες: τὰ παλαιὰ βασιλικά δοσίματα καὶ τὰ νεώτερα καταχρηστικά δοσίματα. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἀνέφερε τὸν κεφαλικὸ φόρο, τὴ δεκάτη τῶν προϊόντων τῆς γῆς (πλὴν τοῦ οἴνου), τὸ κανίκι ἀνά οἰκία, τὰ τελωνεῖα, καὶ τὸ νόμιστρο. Μεταξὺ τῶν καταχρηστικῶν ἀναφέρει τὰ τζελεπιάτικα, τὸ δασμὸ τοῦ κρασιοῦ, τοὺς δασμοὺς τοῦ μεταξιοῦ, τὸν ἰστηρὰ καὶ τέλος ἄλλα τινὰ καταχρηστικά βάρη τὰ ὁποῖα ὠρίζοντο ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ Σουλτάνου. Αὐτὰ τὰ τελευταῖα δὲν ἀνῆκαν ὅλα στὴν κατηγορίαν τῶν συνήθων καὶ σταθερῶν φόρων καὶ δοσιμάτων. Τοὺς φόρους αὐτοὺς συναντοῦμε τόσο στὴ Ζαγορά ὅσο καὶ στὶς Μηλιές,¹² χωριά χανελίδικα. Τὴν ὁμάδα τοῦ κεφαλικοῦ φόρου (cizye), τῆς δεκάτης τῶν προϊόντων τῆς γῆς (mal-i maktu) καὶ τῶν δασμῶν τοῦ κρασιοῦ (resm-i zaciye) καὶ τῆς μετᾶξης (bedeat-i harir) συναντοῦμε ἐπίσης στὰ ἔτη 1803-1806 ὡς συνολικὴ φορολογικὴ ἐπιβάρυνση τῶν βακούφικων χωριῶν. Τὴν πληρωμὴ αὐτῆς τῆς ἐπιβάρυνσης στὴν Κωνσταντινούπολιν ἀνέλαβε ὁ Ἐμπορικὸς Οἶκος τῶν ἀδελφῶν Φιλιππίδου καὶ τοῦ Δ. Κωνσταντάκη.¹³ Μόνον τὸ Τρίκκερι ἀπὸ τὰ

10. Γράφουν ἔτσι γιὰ τὸ σύνολο τῶν βακούφικων χωριῶν: «Τὰ δοσίματά τους εἶναι προσδιωρισμένα καὶ πολλὰ ἐλαφρά, ὥσάν ὅπου τὸ δέκατο μόνον πληρώνουν καὶ μία ποσότης διωρισμένη χαρατσοχαρτιῶν, τὰ ὁποῖα κοντὰ ὅπου τὰ πέρνουν μὲ τὴν τιμὴ ὅπου τὰ πέρνουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶναι καὶ ὀλίγα καὶ ὀλίγες φτάνουν εἰς τοὺς ἄνδρας». Ἀντίθετα γιὰ τὰ χανελίδικα χωριά σημειώνουν: «Τούτων τὰ δοσίματα δὲν εἶναι διωρισμένα, ἀμὴ κρέμονται ἀπὸ τὴν φαντασίαν τῶν ἀκορέστων Τούρκων, οἱ ὁποῖοι τὰ ἐπιφορτίζουν κατὰ τοὺς καιροὺς καὶ τὰ θελήματά τους ὅσα θέλουν». Βλ. Δ. Φιλιππίδου καὶ Γ. Κωνσταντᾶς, *Γεωγραφία Νεωτερίκη, Περί τῆς Ἑλλάδος*, πρώτη ἔκδοσις Βιέννη 1791, ἐπιμ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ, Ἀθήνα 1970, 103-105.

11. Βλ. Γ. Κωνσταντᾶς, «Περιγραφή τῆς Θετταλικῆς Μαγνησίας ἢ τοῦ Πηλίου Ὀρους», στί: Β. Σκουβαρᾶ, *Ἀπὸ τὸν Λειμῶνα τῆς Παράδοσης. Πηλιορείτικα*, Ἀθήνα 1981, τ. 1, 191. Στὸ κείμενο αὐτό, ποὺ γράφηκε στὰ 1828, περιγράφεται ἡ δημογραφικὴ, οἰκονομικὴ καὶ δημοσιονομικὴ κατάστασις τῶν 24 χωριῶν τοῦ Πηλίου λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Πολέμου τῆς Ἀνεξαρτησίας.

12. Βλ. «Ἐσοδα καὶ Ἐξοδα κοινότητος Μηλιῶν γιὰ τὸ ἔτος 1806 (κοινοτικὸς ταμίας ἦταν ὁ Α. Φιλιππίδης)»: Βιβλιοθήκη Μηλιῶν, Λυτὰ Ἐγγραφα, φάκελος Ζ', ἔγγραφο ἀρ. 8 [τὴν κατάταξιν τῶν ἐγγράφων σὲ φακέλους ἔκανε ὁ Β. Σκουβαρᾶς].

13. Βλ. S. Petmezas, *ὁ.π.*, 245 κ.ε.

χωριά του Πηλίου έμφάνιζε μία σχετικά διαφορετική φορολογική δομή, καθώς μέρος των υποχρεώσεων του προς τον Kapudan Paşa άφοροϋσε στην ύπηρεσία πλοίων και ναυτών στον αυτοκρατορικό στόλο.¹⁴

Άνασύσταση των έτησίων άπολογισμών της Ζαγοράς (1784-1822)

Διασώθηκε στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Ζαγοράς τὸ κατάστιχο των έτησίων συγκεντρωτικῶν έξόδων και έσόδων και τοϋ έτησίου κοινοτικου χρέους για την περίοδο 1784-1822. Ειδικά για τὸ κοινοτικό χρέος, ή καταγραφή άρχίζει άποσπασματικά άπό τὸ έτος 1754. Στο κατάστιχο αυτό καταγραφόταν (άπό 'Ιούνη σε 'Ιούνη συνήθως) ὁ άπολογισμός χρήσης. Στο έξῃς τὸ οικονομικό έτος πού καλύπτει δύο έξάμηνα άπό δύο συνεχόμενα ήμερολογιακά έτη θά άποδίδεται με τὸ έτος λήξης. Μιλώντας, π.χ., για τὸ οικονομικό έτος 1804 θά άναφερόμαστε στην περίοδο άπό την 1η 'Ιουνίου 1803 μέχρι την 1η 'Ιουνίου 1804. Τὸν άπολογισμό αυτό υπέγραφαν τὸ σύνολο των δημογερόντων, των ὁποίων ὁ αριθμός κάθε χρόνο ποίκιλλε άπό 3 έως 23 άτομα. Την 1η κάθε Σεπτεμβρίου καταγραφόταν κατά πιστωτή τὸ συνολικό ὕψος τοϋ κοινοτικου χρέους. Τὸ αναλυτικό λεπτομερές ήμερολόγιο έσόδων και έξόδων δυστυχῶς μάς λείπει. Μάς λείπει άκόμη τὸ «χαρατζοντέφερο» ὅπου καταγραφόταν, κατ' έτος γέννησης, ὁ άνδρικός πληθυσμός ὅπως και τὸ κατάστιχο εἰσπραξης και άπόδοσης τοϋ κεφαλικοϋ φόρου. Είναι βέβαιο ὅτι ή κοινότητα χρησιμοποιούσε άκόμη και άλλα αναλυτικά κατάστιχα εκτίμησης της φορολογικῆς δυναμικότητας των κατοίκων της, ὅπως τὸ κατάστιχο της «μάνας» (αναλυτικό κατάστιχο των άγροτικῶν ιδιοκτησιῶν κάθε φορολογούμενου) και τὰ ἐπὶ μέρους κατάστιχα των γραμματέων κάθε ένορίας ή μαχαλᾶ.¹⁵ Τὸ συνοπτικό κατάστιχο έσόδων

14. Για τις ιδιαίτερες υποχρεώσεις των νησιῶν προς τὸ Ταμεῖο τοϋ Kapudan Paşa, βλ. Β. Σφυρόερας, *Τὰ Ἑλληνικά Πληρώματα τοϋ Τουρκικοϋ Στόλου*, Ἀθήνα 1968.

15. Τὸ συνοπτικό κατάστιχο τοϋ Ταμείου της Ζαγοράς δὲν είχε, μέχρι τὸ 1979, ένταχθεῖ στον κατάλογο της Βιβλιοθήκης Ζαγοράς. Ὁ βιβλιοθηκάριος Ζαγοράς κ. Γ. Ἀγιοπετρίτης είχε την καλωσύνη νά μοῦ τὸ ὑποδείξη. Χάρη στην οικονομική ένίσχυση της Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοϋ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων και τοϋ καθ. κ. Γ. Πλουμίδη έγινε ή μικροφωτογράφηση των μέχρι τότε άνέκδοτων αρχείων οικονομικῆς φύσης των βιβλιοθηκῶν Ζαγοράς και Μηλιῶν. Τὰ μικροφίλμς βρίσκονται κατατεθειμένα στη Βιβλιοθήκη τοϋ Πανεπιστημίου. Ἀργότερα, τὸ Παλαιογραφικό Ἰδρυμα της Ἑθνικῆς Τράπεζας πού διευθύνει ὁ κ. Α. Τσελίκας προέβη σε μικροφωτογράφηση τοϋ ιδίου ὕλικου. Διασῶζονται άνέκδοτες δύο μάνες για τή Ζαγορά και μία για τις Μηλιές. Ἡ πρώτη μάνα της Ζαγοράς είναι τοϋ έτους 1836 και είχε έντοπιστεῖ άπό τὸν Κ. Ι. Δουβουνιώτη [«Κατάλογος των Κωδίκων της Βιβλιοθήκης Ζαγοράς», *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 12 (1915), 456-473· 13 (1916), 109-119, 243-251, 340-349· και 14 (1917-1920), 79-92] ενώ ή δεύτερη είναι άχρονολόγητη αλλά πρέπει νά άνήκη στο έτος 1854. Τή δεύτερη αυτή μάνα μοῦ ὑπέδειξε, τὸ 1983, ὁ κ. Α. Τσελίκας, ὁ ὁποῖος και τή μικροφωτογράφησε για λογαριασμό τοϋ Παλαιογραφικοϋ Ἀρχείου της Ε.Τ.Ε. Ἡ μάνα των Μηλιῶν δὲν έχει καταγραφεί και είναι τοϋ έτους 1837. Θά ήθελα νά ευχαριστήσω και δημόσια τοὺς κκ. καθ. Γ. Πλουμίδη, Α. Τσελίκας και Γ. Ἀγιοπετρίτη για την εϋγενική τους συνδρομή.

καὶ ἐξόδων, καθὼς καὶ ἡ καταγραφή τῶν πιστωτῶν, τῆς κοινότητος τῆς Ζαγορᾶς γιὰ τὰ ἔτη 1784-1822 μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐπαληθεύσουμε τὶς παρατηρήσεις τῶν Δημητρίων καὶ νὰ ἀναλύσουμε τὴ διαχειριστικὴ στρατηγικὴ τῶν δημογερόντων τῆς Ζαγορᾶς.¹⁶ Ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι ἡ, χαρακτηριζόμενη ὡς «ἀριστοκρατικὴ», κοινοτικὴ διοίκηση τῆς Ζαγορᾶς (σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὶς Μηλιᾶς ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ ὀχλοκρατικὴ δημοκρατία καὶ βασίλευε μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κοινότητος ἡ «διχόνοια») θεωρεῖτο, πρὶν ἀπὸ τὸν Πόλεμο τῆς Ἀνεξαρτησίας, ἡ ἀποτελεσματικότερη καὶ αὐτὴ ποὺ ἀπολάμβανε τὴν εὐρύτερη λαϊκὴ ἀποδοχὴ μεταξὺ ὄλων τῶν χωριῶν τοῦ Πηλίου.¹⁷

Ἡ κοινότης τῆς Ζαγορᾶς ἦταν συλλογικὰ ὑπεύθυνη ἀπέναντι στὸ ὀθωμανικὸ δημόσιο γιὰ τὴν πληρωμὴ τῶν ἀπαιτουμένων φόρων καὶ δοσιμάτων. Ἡ πηγὴ τῶν ἐσόδων τῆς δὲν ἐνδιέφερε τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία. Ἡ κοινοτικὴ ἐξουσία ἦταν λοιπὸν ἐλεύθερη νὰ ἐπιλέξει τὴ μορφή μετὰ τὴν ὁποία θὰ συγκέντρωνε τὰ ἀπαραίτητα ποσά. Ὡς ἐκ τούτου, τὰ ἔσοδα τῆς κοινότητος οὐδεμία σχέση εἶχαν μετὰ τὸ ἐπίσημο φορολογικὸ σύστημα τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας, ὅπως αὐτὸ παρουσιάζεται στοὺς διάφορους Κανοναμέδες ποὺ διασώθηκαν γιὰ τὸν 15^ο καὶ 17^ο αἰῶνα. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἡ κάθε κοινότης ἤθελε νὰ πρωτοτυπήσει. Ἀντίθετα, ἡ κοινότης, ὅπως καὶ συνολικώτερα ἡ Ὄθωμανικὴ κοινωνία, ἦταν ἓνα βαθύτατα συντηρητικὸ σῶμα ποὺ ζητοῦσε νὰ ἀποφύγῃ τοὺς «ανεωτερισμοὺς» σὲ ὁποιοδήποτε τομέα.¹⁸

Ὁ μόνος φόρος τὸν ὁποῖο εἰσέπραττε καὶ ἀπέδιδε μετὰ τὴν ἴδια περίπου μορφή ἡ κοινότης τῆς Ζαγορᾶς ἦταν ὁ κεφαλικὸς (cizye, χαράτσι), ἐπειδὴ ὁ φόρος αὐτὸς ἐπιβαλλόταν ἀνάλογα μετὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν μὴ-μουσουλμάνων ἐνῆλικων ἀρρένων κατοίκων τῶν κοινοτήτων. Κατὰ συνέπεια, στὴ Ζαγορὰ ἀποδιδόταν ἀπὸ κάθε ὑπόχρεο καταβολῆς, ἀνάλογα μετὰ εἰδικὸ κατὰστιχο ποὺ ἀποκαλεῖτο «χαρατζοντέφερο» καὶ τὸ ὁποῖο ἐνημέρωναν τακτικὰ, τουλάχιστον μέχρι τὸ 1840¹⁹. Διατηροῦσαν, ὅπως εἴπαμε, εἰδικὸ κατὰστιχο εἰσπραξῆς καὶ ἀπόδοσης τοῦ κεφαλικοῦ φόρου. Στὸς πρώτους ἀπολογισμοὺς ποὺ διαθέτουμε, τόσο τὸ ποσὸ ποὺ ἀποδιδόταν, ὅσο καὶ αὐτὸ ποὺ εἰσπράττετο, ἐντασσόταν στὰ ἐτήσια ἔξοδα καὶ τὰ ἔσοδα ἀντίστοιχα. Ἀναφέρονται ἀκόμη οἱ ὀφειλῆς τῶν κατοίκων ἀπὸ καθυστέρηση πληρωμῆς τοῦ κεφαλικοῦ ὅπως καὶ οἱ καθυστερημένες ἐξοφλήσεις ποὺ ὀνομάζονται «μπακιγιέδες τῶν χαρατζιῶν» (bakiye = ὑπόλοιπο, χρεωστικὸ ὑπόλοιπο). Μεταξὺ τῆς κατ' ἔτος εἰσπραξῆς καὶ τῆς ἀπόδο-

16. Βλ. Δ. Φιλίπιδης καὶ Γ. Κωνσταντᾶς, *δ.π.*, 120: «ἄνθρωποι πρακτικοί, καὶ ξεύρουν νὰ διοικοῦν τὴ χώρα τοὺς καλλίτερα ἀπὸ μερικὰ ἄλλα χωριά. Ἡ διοίκησί τους ἐγγίζει περισσότερο εἰς τὴν ἀριστοκρατία παρὰ εἰς τὴν δημοκρατία».

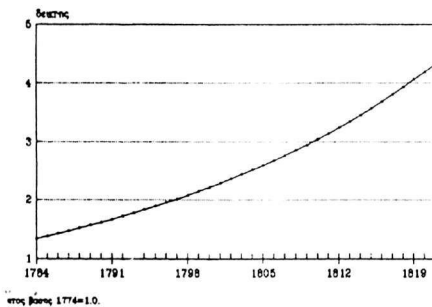
17. Βλ. Α. Φιλίπιδης, *Γεωγραφία Μερικῆ* [συντάχθηκε στὰ 1815], ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Θ. Κ. Σπεράνσα στὰ *Περὶ σωθέντα Ἔργα τοῦ Ἀργύρου Φιλίπιδου*, Ἀθήνα 1978, 191.

18. Σ. Ἀσδραχάς, *Ζητήματα Ἱστορίας*, Ἀθήνα 1983, 247.

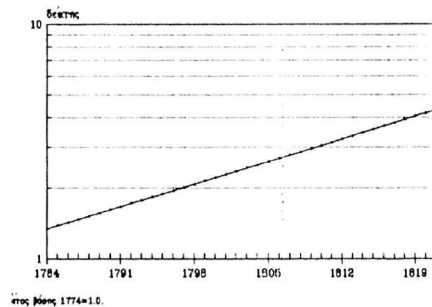
19. Βλ. Α. Κωνσταντινίδης, *Ζαγοριανὰ Σύμμεκτα*, Ἀθήνα 1960, 15.

σης τοῦ κεφαλικοῦ φόρου ἐκ μέρους τῆς κοινότητος, διαμορφωνόταν ἓνα θετικό ἢ ἀρνητικό ἀποτέλεσμα (ἢ σάλδος = solde) ποῦ μεταφερόταν σάν «κέρδος» ἢ «ζημία» χρήσης στὰ ἐτήσια ἔσοδα καὶ ἔξοδα. Μετὰ τὸ 1793, στοὺς ἐτήσιους ἀπολογισμοὺς ποῦ διασώθηκαν, συμπεριλαμβανόταν μόνον τὸ θετικό ἢ ἀρνητικό αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Ὑποχρεωθήκαμε ἔτσι νὰ διογκώσουμε τὸ συνολικὸ ὕψος τῶν μετὰ τὸ 1793 ἐτησίων ἀπολογισμῶν, μὲ ἓνα ποσοστὸ τοῦ ὕψους 19% τοῦ ἀναγραφόμενου συνολικοῦ ποσοῦ, γιὰ νὰ ἐκτιμήσουμε τὸ πιθανὸ ὕψος τοῦ ἐτήσιου ἀπολογισμοῦ.²⁰

Ὑποτίμηση τοῦ πιάστρου.
σέ σχέση μέ τὸ χρυσὸ δουκάτο, 1784-1821.

Ταχύτης υποτίμησης τοῦ πιάστρου
σέ σχέση μέ τὸ χρυσὸ δουκάτο.

Σχῆμα 1: Ἡ υποτίμηση τοῦ τουρκικοῦ πιάστρου

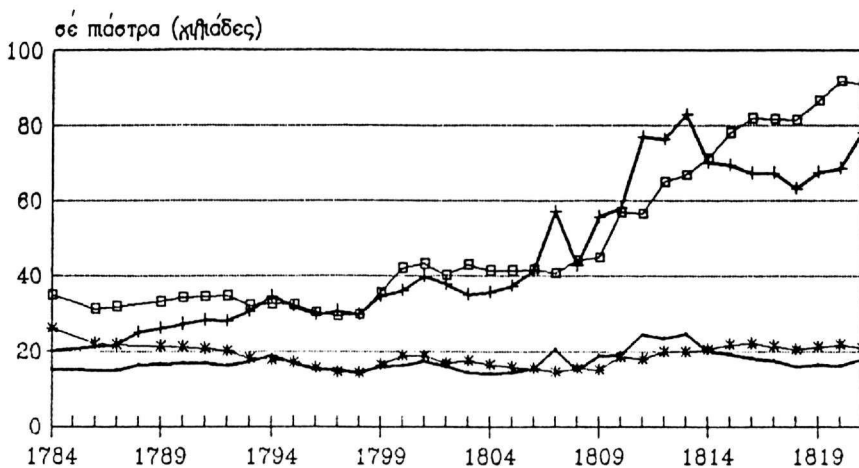
Πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι τὸ διάστημα 1784-1821 ἐντάσσεται σὲ μία περίοδο ταχείας υποτίμησης τῆς ἀξίας τοῦ τουρκικοῦ νομίσματος (βλ. σχῆμα ἀρ. 1). Ὁ ἐκτιμηθεὶς δείκτης, ποῦ τὴν περίοδο 1754-1774 (ὅταν παρατηρεῖται σταθερότητα στὴ σχέση ὀθωμανικοῦ πιάστρου καὶ βενετικοῦ τσεκινιοῦ) ὀρίστηκε ἴσος πρὸς 100, ἀνῆλθε σὲ 133 τὸ 1784, σὲ 177 στὰ 1793, σὲ 235 στὰ 1802, σὲ 314 στὰ 1811 καὶ σὲ 432 στὰ 1821.²¹ Οἱ «ταρίφες», δηλαδή τὸ ἐτήσια σταθερὸ κατ'

20. Στὸ ἐκτιμώμενο αὐτὸ ὕψος τοῦ ἀπολογισμοῦ ὁ κεφαλικὸς φόρος ἀποτελεῖ τὸ 16% τοῦ συνόλου, ὅσο δηλαδή ἦταν περίπου τὸ ποσοστὸ του κατὰ τὰ ἔτη 1783-1793.

21. Ἡ υποτίμηση αὐτὴ ἀκολουθεῖ κυριολεκτικὰ «ἐκθετικό» ρυθμὸ, δηλαδή τὸ ποσοστὸ υποτίμησης αὐξάνεται μὲ σταθερὸ ρυθμὸ. Πράγματι, μεταξὺ τοῦ 1774 ὅταν τελειώνει μία περίοδος 20 χρόνων σχετικῆς σταθερότητας καὶ τοῦ 1832, ἡ ἀξία τοῦ τουρκικοῦ πιάστρου, ποῦ ἀποτελεῖ τὴ λογιστικὴ μονάδα στὴν ὁποία διατηροῦνται οἱ ἀπολογισμοὶ χρήσης τῆς κοινότητος, ἐκφρασμένη σὲ βενετικὰ τσεκινία ἢ ὁλλανδικὰ δουκάτα, χρυσὰ νομίσματα σταθεροῦ βάρους καὶ περιεκτικότητας, μειώνεται μὲ αὐξανόμενο ρυθμὸ. Ἡ ἐπιτάχυνση αὐτῆς τῆς πτωτικῆς τάσης εἶναι σταθερὴ καὶ τὴν ὑπολογίσαμε ἴση πρὸς 3% κατ' ἔτος. Αὐτὸς ὁ δείκτης υποτίμησης χρησιμοποιήθηκε γιὰ νὰ «ἀποπληθωρήσουμε» τίς τρέχουσες τιμές καὶ νὰ τίς ἐκφράσουμε σὲ πιάστρα τῆς περιόδου βάσης [1754-1774]. Βλ. σχετικὰ, S. Petmezas, ὁ.π., 773 κ.ἐ.

ἀποκοπή ποσὸ τῶν τακτικῶν φόρων, ἦταν μεσοπρόθεσμα σταθερὲς καὶ ἐκφράζονταν σὲ πιάστρα. Λαμβανομένης δηλαδὴ ὑπ' ὄψιν τῆς ταχύτατης ὑποτίμησης τοῦ πιάστρου, οἱ «ταρίφες» αὐτὲς ἐκφρασμένες σὲ «ἀποπληθωρισμένα» πιάστρα τῆς περιόδου 1754-1774 μειώνονταν μὲ αὐξανόμενο ρυθμὸ. Ἀντίθετα, τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὴ φορολογία τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς καὶ γενικώτερα τὰ εἰσοδήματα τῆς Ζαγοῤῃς, μίας ἔντονα ἐκχρηματισμένης κοινότητος μικροῖδιοκτητῶν, βιοτεχνῶν καὶ ἐμπόρων, στενὰ δεμένης μὲ τὶς μεγάλες διαπεριφερειακὲς ἀγορὲς τῆς Αὐτοκρατορίας, δὲν ὑπέστησαν τὴν ἴδια συμπίεση ἀπὸ τὴν πτώση τῆς τιμῆς τοῦ πιάστρου. Δημιουργήθηκε, κατὰ συνέπεια, μία εὐνοϊκὴ γιὰ τὴν κοινότητα συγκυρία, καθὼς ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τῶν ὀνομαστικὰ σταθερῶν ὑποχρεώσεων τῆς μειωνόταν ταχύτατα, ἐνῶ τὰ ἔσοδά της παρέμεναν σταθερά. Ἀκόμα καὶ τὸ κοινοτικὸ χρέος ποὺ ἦταν ἐκφρασμένο σὲ πιάστρα, παρότι διωγκοῦτο σὲ τρέχουσες τιμές, γνώρισε στὴν πραγματικότητά, ἂν ὑπολογισθῇ σὲ «ἀποπληθωρισμένα» πιάστρα, μικρότερη αὐξηση, ἢ ἀκόμα καὶ μείωσι.

Ύψος ἀπολογισμοῦ καὶ χρέος

Σχῆμα 2: Τὸ ὕψος τοῦ κοινοτικοῦ ἀπολογισμοῦ καὶ χρέους σὲ σταθερὲς καὶ τρέχουσες τιμές

Εἶναι ἐξ ἄλλου χαρακτηριστικὸ ὅτι σὲ ἀποπληθωρισμένες τιμές τὸ συνολικὸ ὕψος τοῦ ἐτησίου κοινοτικοῦ ἀπολογισμοῦ ἐμφανίζει μίαν ἐλαφρὰ τάση γιὰ ἄνοδο καὶ μάλιστα ἡ κίνησή του παρουσιάζει μίαν κυκλική συμπεριφορὰ (βλ. σχῆμα ἀρ. 2). Τὴν κυκλικὴ αὐτὴ συμπεριφορὰ, μέσα σὲ σταθερὸ ἐλάχιστο καὶ μέγιστο, σημειώνουν καὶ τὰ κοινοτικὰ ἔσοδα ποὺ στηρίζονταν κυρίως στὴ φορολόγησι τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς. Στὴ συνέχεια, θὰ ἐξετάσουμε τὰ κοινοτικὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα, ταξινομημένα κατὰ κατηγορία καὶ θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ ἐκμαιεύσουμε τὴ στρατηγικὴ διαχείρισις τῶν ὑπευθύνων κοινοτικῶν ἀρχόντων.

Οἱ τιμές στίς ὁποῖες θὰ ἀναφερθοῦμε στή συνέχεια εἶναι ὅλες ἐκφρασμένες σέ «ἀποπληθωρισμένα» πιάστρα, ἔτους βάσης 1774.

Οἱ κατηγορίες τῶν ἐξόδων

Ταξινομήσαμε τὰ ἔξοδα σέ ἑξι κατηγορίες: οἱ δύο πρῶτες ἀποτελοῦνται ἀπὸ τοὺς σταθεροὺς ἐτήσιους φόρους καὶ ἀπὸ τὰ παρόμοιας φύσης δοσίματα, συνήθως ἐκφρασμένα σέ σταθερὰ κατ' ἀποκοπὴ ποσά. Τὰ ἑκτακτα δοσίματα καὶ συνεισφορές, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος εἶναι ἀπρόβλεπτο, ἀποτελοῦν τὴν τρίτη κατηγορία. Ἀκολουθοῦν τὰ καθαρῶς τοπικὰ ἔξοδα τῆς κοινότητος, διοικητικὰ καὶ ἄλλα, ὅπου συμπεριλαμβάνονται καὶ τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ δοσίματα. Τὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ κοινοτικοῦ χρέους, ὅπου συμποσοῦνται οἱ καταβαλλόμενοι τόκοι καὶ τὰ ποσὰ ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν ἀποπληρωμὴ του, καλύπτει ἡ πέμπτη κατηγορία, στὴν ὁποία περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἀπόδοση τοῦ πιθανοῦ ἐλλείμματος τῆς προηγούμενης χρήσης ποὺ παροδικὰ πληρώνει συνήθως ὁ ταμίας («σακκούλα») τῆς κοινότητος. Τέλος τὰ καθυστερημένα, ἀπὸ προηγούμενες χρήσεις, ἔσοδα καὶ τὸ πιθανὸ θετικὸ πλεόνασμα ἀποτελοῦν τὴν τελευταία κατηγορία.

Ἀξίζει νὰ ἐπιμείνουμε στοὺς τακτικοὺς φόρους ποὺ πληρώνει ἡ κοινότητα τῆς Ζαγοράς. Αὐτοὶ οἱ φόροι ποὺ ἀποτελοῦν καὶ τὴν πρώτη κατηγορία ἐξόδων εἶναι:

- * ὁ κεφαλικὸς φόρος (cizye), ὁ μοναδικὸς τακτικὸς φόρος ὁ ὁποῖος δὲν ἀποδιδόταν κατ' ἀποκοπὴ, ἀλλὰ ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν κατοίκων. Τὸ φόρο αὐτὸ προσπορίζονταν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη καὶ εἰσέπραττε τὸ «Γραφεῖο Λογιστηρίου τοῦ Κεφαλικοῦ Φόρου» (cizye muhasebesi) ποὺ ἀνῆκε στὸ «Κεντρικὸ Δημόσιο Θησαυροφυλάκιο».²²
- * ὁ mal-i maktu, κατ' ἀποκοπὴ φόρος ποὺ ἔκφραζε τὴν ἀπόδοση τῶν δεκατιῶν τῶν προϊόντων τῆς γῆς (πλὴν τοῦ οἴνου). Θεωρητικά, ἡ ἐκτίμησή του γινόταν ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν «ἐστιῶν anariz» κάθε κοινότητος καὶ τῇ διανομῇ, εἰσπραξῇ, καὶ ἀπόδοσὴ του ἔλεγχαν οἱ τοπικὲς ἐξουσίες. Συχνά, οἱ φοροληπτικὲς ἐνότητες (mukata) τοῦ φόρου αὐτοῦ ἐκμισθώνονταν ἰσοβίως (malikane) σέ ἰσχυροὺς τῆς Αὐτοκρατορίας.²³ Σὲ ἰσόβια ἐκμίσθωση δίδονταν καὶ οἱ φοροληπτικὲς ἐνότητες τοῦ mal-i maktu στίς ὁποῖες ἀνῆκαν τὰ διάφορα χωριὰ τοῦ Πηλίου (Μηλιές, Ζαγορὰ πρὶν τὸ 1800, Τρίκκερι καὶ τὸ σύνολο τῶν βακούφικων χωριῶν). Μεταξὺ τοῦ 1800 καὶ τοῦ 1808 φαίνεται ὅτι, γιὰ τὴν περίπτωση τῆς Ζαγοράς, ὁ τρόπος ἀνάθεσης τῆς εἰσπραξῆς τοῦ φόρου μεταβλήθηκε σέ βραχύχρονη ἐκμίσθωση (iltizam) καὶ τὸ δικαίωμα εἰσπραξῆς τοῦ φόρου ὑπενεικιάσθηκε ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν κοινότητα. Μετὰ τὸ 1808 τὸν mukata ἐνοικιάζει ὁ Βελὴ Πασάς, υἱὸς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Τεπελενλῆ, σαντζάκμπεης τῆς Θεσσαλίας καί,

22. Βλ. H. Inalcik, «Djizya», *E.I²*, τ. 2, 559-567 καὶ A. Tabakoğlu, *Gerileme dönemine girerken Osmanlı Maliyesi* [Ἡ Οἰκονομικὴ Ὑπηρεσία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας κατὰ τὴ μετάβαση πρὸς τὴν περίοδο τῆς καθυστέρησης (1680-1750)], Ἰστανμπούλ 1985, 83 καὶ 136 κ.έ.

23. H. Inalcik, «Military and Fiscal...», 334.

για ένα διάστημα, και του Μωριᾶ. Κατά την περίοδο αυτή, τὸ κατ' ἀποκοπή ὕψος τοῦ φόρου αὐξήθηκε, ἐνῶ παράλληλα τὰ ἔξοδα εἰσπραξῆς ποὺ τὸν συνόδευαν διογκώθηκαν. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ θὰ παρατηρηθεῖ καὶ μὲ ἄλλους σταθεροὺς φόρους τοὺς ὁποῖους τὴν περίοδο αὐτὴ προσποριζόταν ὁ Βελὴ Πασάς.

Οἱ ὑπόλοιποι φόροι τοὺς ὁποῖους ἀνέφερε σὰν παλαιὰ βασιλικά δοσίματα ὁ Γρ. Κωνσταντᾶς, δηλαδὴ τὸ «κανίκι» ἀνά ἐστία, τὸ «νόμιστρον» καὶ οἱ τελωνεῖ-ακοὶ δασμοὶ δὲν ἐμφανίζονταν οὔτε στὰ κατάστιχα τῆς Ζαγοράς (1784-1821) οὔτε στὰ ἔξοδα τῶν Μηλιῶν τοῦ 1806. Πιθανόν οἱ τελωνεῖακοὶ δασμοὶ νὰ εἰσπράττονταν κατευθεῖαν στοὺς λιμένες ἐξαγωγῆς χωρὶς τὴ διαμεσολάβηση τοῦ κοινοτικοῦ δημοσιονομικοῦ κυκλώματος.

Ἀντίθετα, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, ἐμφανίσθηκαν νέοι πρόσθετοι τακτικοὶ φόροι, αὐτοὶ ποὺ ὁ Γρ. Κωνσταντᾶς ἀποκάλεσε νεώτερα καταχρηστικά δοσίματα ὅπως:

- * τὸ *celep-i kesan* (τζελεπιάτικα), φόρος ἐπὶ τῶν προβάτων²⁴ ποὺ ἦταν ἀμελητέος στὸ Πήλιο, ὅπου ἡ κτηνοτροφία ἦταν περιθωριακὴ καὶ ἐγκαταλελειμμένη. Στὴ Ζαγορὰ ἐμφανίστηκε μία μόνο φορὰ (1808) πρὶν τὸ 1819. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸν ἐντάξαμε στὴν κατηγορία τῶν ἔκτακτων συνεισφορῶν. Ἀπὸ τὸ 1819-20, ὁ λογαριασμός εἰσπραξῆς καὶ πληρωμῆς τοῦ φόρου αὐτοῦ διατηρεῖτο σὲ χωριστὸ κατάστιχο καὶ τὸ καθαρὸ ὑπόλοιπο, πάντα θετικὸ στὰ χρόνια αὐτά, μεταφερόταν στὰ ἔσοδα.
- * ὁ δασμὸς ἐπὶ τοῦ οἴνου καὶ τῆς ρακῆς, τὸ *resm-i zacriye* (κρασονόμι ἢ κρασιάτικα) ἐπιβλήθηκε στὰ 1793, καὶ προοριζόταν γιὰ τὴ χρηματοδότηση τῶν στρατιωτικῶν μεταρρυθμίσεων ποὺ ἐπιχείρησε ὁ Σελίμ Γ'. Τὸν διαχειριζόταν τὸ νεοϊδρυθὲν «Θησαυροφυλάκιο τοῦ Νέου Στρατεύματος» (*irade-i cedid*) ποὺ ἐμελλε νὰ χρηματοδοτήσῃ τὸν ἐκσυγχρονισμό τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ.²⁵ Στὴν περίπτωση τῆς Ζαγοράς ἀλλὰ καὶ τῶν βακούφικων χωριῶν τοῦ Πηλίου, τὸ «κρασονόμι» ἀποδιδόταν κατ' ἀποκοπή.
- * ὁ δασμὸς τοῦ μεταξιοῦ ἀποκατέστη καὶ «μπεντέλι» (*bedel* = ἀντισταθμιστικὸ δόσι-μο) τοῦ μεταξιοῦ (ἢ «μεταξιάτικα») καὶ ἦταν προφανῶς ταυτοσημῶς πρὸς τὸ «μπεν-τεάτι τοῦ μεταξιοῦ» (*bedeat* = νεωτερικὸς [φόρος]) ποὺ ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὸ 1806 μεταξὺ τῶν τακτικῶν φόρων ποὺ ἐπιβάρυναν τὰ βακούφικα χωριά. Ἀποτελοῦσε ἀσφαλῶς τὸ τοπικὸ ἀντίστοιχο τοῦ φόρου ἐπὶ τῆς μετᾶξης (*resm-i mizan-i harir* = «γιὰ τὴ ζύγιση τῆς μετᾶξης [ποὺ ἐμπορευματοποιεῖται]») ὁ ὁποῖος, ἀπὸ τὸ 1806 καί, στὰ πλαίσια τῆς χρηματοδότησης τῶν στρατιωτικῶν μεταρρυθμίσεων, γενικεύθηκε καὶ ἐπιβλήθηκε πρὸς ὄφελος τοῦ θησαυροφυλακίου τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου. Ὁ φόρος

24. Βλ. B. Cvetkova, «Le service de Celep dans le ravitaillement en bétail dans l'Empire ottoman (XVe-XVIIIe ss.)», *Études Historiques*, 3 (1966), 145-172. A. Tabakoğlu, *δ.π.*, 165-168.

25. Ὁ φόρος ἀνέρχεται σὲ δύο παράδες ἀνὰ ὄκα γιὰ τὸ ἐμπορευματοποιούμενο κρασί καὶ σὲ τέσσερες γιὰ τὴ ρακὴ. Βλ. Reyf İngiliz Mahmud Effendi, *Tableau des nouveaux règlements de l'Empire ottoman*, Κωνσταντινούπολη 1798, 13-14· καὶ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy'dan Tanzimat'a Mali Tarih)* [Ἡ περίοδος κρίσης καὶ ἀλλαγῶν στὰ Ὀθωμανικὰ Δημόσια Οἰκονομικά (Δημοσιονομικὴ Ἱστορία ἀπὸ τὸν 18^ο αἰῶνα μέχρι τὶς μεταρρυθμίσεις τοῦ Τανζιμάτ)], Ἰστανμποῦλ 1986, 183 κ.έ.

αὐτὸς ἦταν γνωστός, καὶ ἀποτελοῦσε ἤδη πηγὴ ἐσόδων τοῦ ὀθωμανικοῦ δημοσιονομικοῦ συστήματος, πρὶν τὸ 1806, ὅταν μεταφέρθηκε ὑπὸ τῇ νεοϊδρυμένη διεύθυνση. Παρόλα αὐτά, δὲν ἐμφανίζεται στὰ κατάστιχά μας πρὶν τὸ ἔτος αὐτὸ (1806). Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποθέσουμε εἴτε ὅτι αὐτὸς ὁ φόρος δὲν ἐπιβαλλόταν παλαιότερα στὴ Ζαγορά, εἴτε ὅτι εἰσπράττετο ἄμεσα σὰν δασμὸς τελωνείου²⁶ καὶ δὲν ὑπε τερχόταν στὰ κατάστιχά της. Τὸ 1806, γιὰ πρώτη φορά, ἐμφανίζεται στὰ κατάστιχα τόσο τῆς Ζαγοράς ὅσο καὶ τῶν φόρων ποὺ ἀποδίδαν τὰ 14 βακούφικα χωριά. Φαίνεται ὅμως, ὅπως πιστεῖται ὁ Yavuz Cezar, ὅτι γρήγορα ὁ φόρος αὐτὸς διέφυγε ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ Ταμεῖου τοῦ Στόλου καὶ ἐκμισθώθηκε καὶ πάλι σὲ ἰδιῶτες, ἐνῶ ἀργότερα ἡ ἐκμισθωσὴ του ἀνατέθηκε «ἀπ' εὐθείας καὶ χωρὶς δημοπρασία» (der uhde) στοὺς διοικητὲς τῶν μεγάλων ἐπαρχιακῶν διοικήσεων ἢ στοὺς ἀντικαταστάτες τους (αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι ἀνῆκαν βεβαίως στοὺς ἀγιάννηδες) καὶ μεταξὺ αὐτῶν, γιὰ τὴ Θεσσαλία —καὶ τὴ Ζαγορά—, στὸ σαντζάκμπεη Βελή Πασᾶ.²⁷

Δύο ἑκτακτοὶ φόροι ἔχουν μετατραπῇ σὲ ἐτήσιους καὶ τοὺς ἐντάσσουμε μεταξὺ τῶν «τακτικῶν» φόρων:

- * τὸ kara astar (ἢ ἀστάρ),²⁸ φόρος κατ' ἀποκοπὴ ποὺ εἰσέπραττε, ὅπως εἶδαμε, τὸ Ταμεῖο τοῦ Ἀγᾶ τῶν Γενιτσάρων, τόσο ἀπὸ τὰ χανελίδικα ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ βακούφικα χωριά. Πιθανὸν ἀρχικὰ νὰ σχετιζόταν μὲ τὴν τροφοδοσίαν τῶν γενιτσάρων καὶ τῶν τυφεκιοφόρων (levendi) τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου μὲ μεταξωτοὺς σκούφους,²⁹ ἀποτελώντας μίαν ἑκτακτὴ σὲ εἶδος ὑποχρέωση ποὺ ἀργότερα μετατράπηκε σὲ τακτικὸ χρηματικὸ φόρο. Στὴ Ζαγορά τὴ συναντᾶμε ἤδη τὸ 1754. Τὸ κατ' ἀποκοπὴ ποσὸ παρέμεινε ἀμετάβλητο ἀπὸ τὸ 1754 καὶ μέχρι τὸ 1821.
- * εἶναι ἀκόμη ἡ συνεισφορὰ τοῦ ἰστηρά (istira = «ἀγορά», ἢ mubayaa). Πρόκειται γιὰ φόρο ἑκτακτο ποὺ ἀνήκει στὴν κατηγορίαν τῶν avariz. Κάθε φορολογούμενη κοινότητα ὀφείλει νὰ πωλήσῃ στὸ Δημόσιο σὲ καθορισμένη, ἰδιαίτερα χαμηλὴ, τιμὴ ὀρισμένη ποσότητα δημητριακῶν ἢ νὰ ἀποδώσῃ τὸ ἀντίστοιχο χρηματικὸ ἀντιστήκωμα. Τὸ προϊόν τοῦ φόρου αὐτοῦ διατίθετο γιὰ τὴν τροφοδοσίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ τοῦ στρατοῦ.³⁰ Στὴν περίπτωσιν τῆς Ζαγοράς, ὁ φόρος αὐτὸς ἐπιβαλλόταν ἑκτακτα

26. Αὐτὸ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὁ J. J. Bjornstahl [Τὸ ὁδοιπορικὸ τῆς Θεσσαλίας (1779), Θεσσαλονίκη 1979, 61-62] ὁ ὁποῖος ἀναφερόμενος στοὺς συνήθεις τελωνειακοὺς δασμοὺς, κάνει λόγο γιὰ τὸ δόσιμο τοῦ «μιζανιχαρίρ» ποὺ ἀνέρχεται σὲ 6 παράδες γιὰ κάθε ὄκα μεταξιοῦ.

27. Βλ. Yavuz Cezar, *ὁ.π.*, 216-224.

28. Ἀστάρ σημαίνει ἐπένδυση, *doublure, toile grossière qui sert de doublure* [Th. J. Zenker, *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, (1η ἔκδ. Λειψία 1866) Χίλντεσχεϊμ 1979, τ. 1, 36 καὶ N. Παπαδόπουλος, *Κερδῶος Ἑρμῆς*, Βενετία 1815, τ. 1, 83] καὶ γενικὰ κάθε ὕφασμα [J. W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, (1η ἔκδ. Κωνσταντινουπόλη 1890) Βηρυττὸς 1974, 87].

29. Βλ. B. Σφυρόερας, *ὁ.π.*, 97-99.

30. Βλ. F. Beaujour, *Tableau du Commerce de la Grèce*, (1η ἔκδ. Παρίσι 1800) Ἀθήνα 1975, 76-85. N. Svoronos, *Le Commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, Παρίσι 1957, 45-52. B. McGowan, *The Economic Life of Ottoman Europe*, Καίμπριτζ 1981, 105 κ.έ. Ἡ συλλογὴ δημητριακῶν μέσου τοῦ ἰστηρά ἀποκαλεῖτο ἐπίσης «σύστημα miri» βλ. T. Guran, «The state role in the grain supply of Istanbul: The grain administration, 1793-1839», *International Journal of Turkish Studies*, Μάντισον Γουϊσχόνσιν, Η.Π.Α., 3 (1984-85), 30-34.

μεταξύ των ετών 1783 και 1792, με τη μορφή χρηματικής φορολογικής απαίτησης που κατανέμονταν στις φορολογούμενες κοινότητες στη βάση των καταστίχων των «έστιων anariz». Έπειτα από ένα διάστημα κατά το οποίο εξέλειπε, εμφανίσθηκε, από το 1809, τακτικά κατ' έτος ως χρηματική εισφορά που εισέπραττε ο Βελη Πασάς. Στην πρώτη περίπτωση (έτη 1783-1792) ο ιστηράς θα ταξινομηθεί μεταξύ των εκτάκτων συνεισφορών, ενώ στην περίοδο από το 1809 θα τον συμπεριλάβουμε στην κατηγορία των τακτικών φόρων.

Μεταξύ των τακτικών έτησιών συνεισφορών υπάρχουν και δύο έπαρχιακού χαρακτήρα φόροι:

- * το vilayet-i harç (μετφρ: έξοδα της έπαρχίας), φόρος που εμφανίσθηκε ήδη από το 1754, και που αποδιδόταν κατ' άποκοπή στην έπαρχιακή διοίκηση στη Λάρισα.³¹
- * το umur-i şeri («ύποθέσεις του έρω νόμου») ή murasele («διαταγή») που αποδιδόταν κατ' άποκοπή στον έπιβλέποντα κάθε χωριό ιεροδίκη (kadi). Λόγω της ύπαγωγής, από το δεύτερο ήμισυ του 17 αιώνα, των χωριών του Πηλίου σε απόμακρες ιεροδικαστικές περιφέρειες (kaza), ο ουσιαστικός έλεγχος που άσκούσε ο ιεροδίκης ήταν ιδιαίτερα άσθενής.

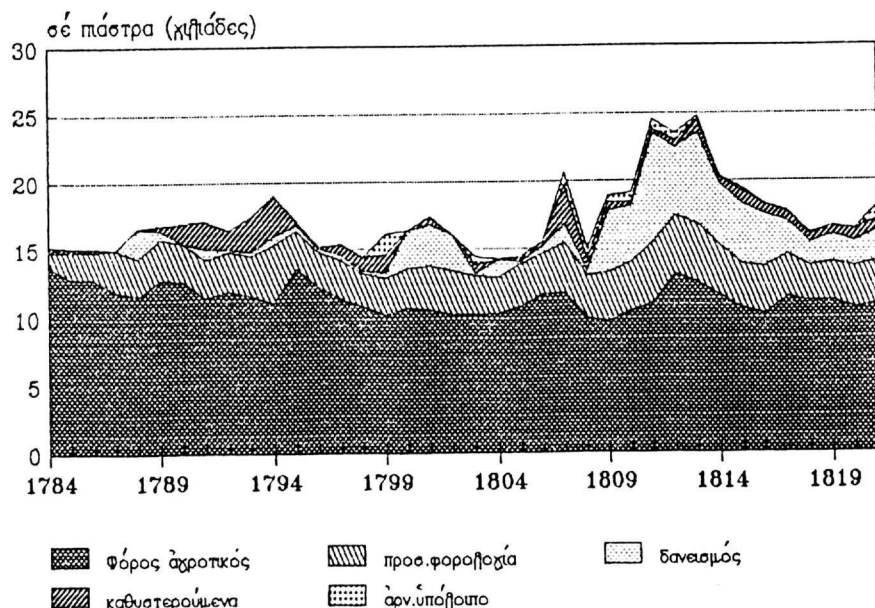
Η δεύτερη κατηγορία έξόδων είναι αυτή των «τακτικών δοσιμάτων» που αποδιδόνταν σε τοπικούς ή άλλους έπικυρίαρχους. Τα δοσίματα αυτά δέν αποτελούσαν παρά μία χαμηλή έπιβάρυνση και το ύψος τους, όπως αυτό των τακτικών φόρων, ήταν δυνατόν νά προβλεφθεί. Στην κατηγορία αυτή όφείλουμε νά συμπεριλάβουμε:

- * τα «πεσχέςσια» (peşkes) σε είδος ή χρήμα, προς τον Άμπντίν (Abdeddin) Μπέη της Λάρισας που αποκαλείται ο «άφέντης» της Ζαγοράς, και ήταν προφανώς, ο κάτοχος του «χασίου» στο όποιο συμπεριλαμβανόταν ή κοινότητα αυτή.
- * το «άμιλικι» (amilik), δηλαδή τα έξοδα του εισπράκτορα και ένοικιαστή των φόρων ή του τοποτηρητή του, που συχνότατα εισέπραττε ο ζαπίτης (zabid) σάν άντικαταστάτης του.
- * τα δώρα προς την Hadice Σουλτάνα³² και τον κεχαγιά της, οι όποιοι εύρισκόμενοι κοντά στην Έψηλή Πύλη έξασφάλιζαν προφανώς την καλύτερη προστασία των συμπερόντων της κοινότητας.
- * και, τέλος, οι μισθοί (ulufe) των διαφόρων ένόπλων σωμάτων που ήταν έπιφορτισμένα με τη διατήρηση της ασφάλειας της περιοχής. Πρόκειται για το σώμα των άρματολών που διοικούσε ο Μπασντέκης, και για μία δεύτερη ομάδα ένόπλων που φρουρούσε το «γιαλό» από τους πειρατές.

31. Για άλλα παραδείγματα στα Βαλκάνια βλ. H. Inalcık, «Military and Fiscal...», 335-337. E. Radouev, «Les dépenses locales dans l'Empire ottoman au XVIIIe siècle», *Etudes Balkaniques*, 16/3 (1980), 92. B. Mc Gowan, *ό.π.*, 158.

32. Κόρη του Μουσταφά Γ' και άδελφή του Σελίμ Γ'. Γεννήθηκε στις 15 Ιουνίου 1766 και παντρεύτηκε τον Damad Vezir Seyyid Ahmed Paşa στις 29 Μαρτίου 1784. Άπεβίωσε στις 10 Ιουλίου 1822. Βλ. *Türk Ansiklopedisi*, τ. 18, 297.

Τὰ ἔξοδα κατὰ κατηγορία

Σχῆμα 3: Τὰ ἔξοδα κατὰ κατηγορία

Ἄν ἐξετάσουμε τὴν κίνηση τῶν τακτικῶν καὶ σταθερῶν φόρων καὶ δοσιμάτων στὴν περίοδο αὐτὴ θὰ παρατηρήσουμε ὅτι, λόγω τῆς συνεχοῦς υποτίμησης τοῦ πιάστρου, παρουσίαζαν πτωτικὴ τάση ἡ ὁποία διακόπηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 19οῦ αἰῶνα (1802-1806) ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴ νέων φόρων καί, ἀργότερα (1809-1812), ἀπὸ τὴν αὐξηση τῆς «ταρίφας» τῶν περισσότερων φόρων καὶ ἰδίως αὐτῶν ποὺ ἔλεγε ὁ Βελλὴ Πασάς (βλ. σχῆμα ἀρ. 3).

Τὰ ἔκτακτα δοσίματα (συνήθως τύπου *avariz*) πληρώνονταν μόνον ἀπὸ τὶς κοινότητες τῶν χανελίδικων χωριῶν σύμφωνα μὲ τὸ τοπικὸ κατὰστιχο διανομῆς τοῦ ὁποίου μᾶς διασώθηκε ἡ κλίμακα γιὰ τὸ ἔτος 1839. Στὰ ἔκτακτα αὐτὰ ἔξοδα πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ ὅλα τὰ ἀπρόβλεπτα νόμιμα ἢ παράνομα δοσίματα ποὺ οἱ διάφορες ἐπάλληλες ἐξουσίες καὶ παρα-ἐξουσίες ἐπέβαλλαν συγκυριακὰ στὶς κοινότητες. Ἀκόμη καὶ ἂν κατέληγαν, ὅπως ὁ ἱστηράς, νὰ ἐπιβληθοῦν τακτικὰ κατ' ἔτος, οὔτε τὸ ὕψος τοῦ ἀπαιτούμενου ποσοῦ, οὔτε ἡ στιγμή ποὺ αὐτὸ θὰ ἀπαιτεῖτο, ἦταν ἐκ τῶν προτέρων γνωστά· συνεπῶς ἀποσταθεροποιοῦσαν βραχυπρόθεσμα τὴ δημοσιονομικὴ ἰσορροπία τῆς κοινότητας. Οἱ ἔκτακτες αὐτὲς συνεισφορές, ἀποτελοῦν τὴ βασικὴ παράμετρο ποὺ ἀπρόβλεπτα μποροῦσε νὰ προκαλέσει σοβαρὸ ἔλλειμμα στὸν ἐτήσιο ἀπολογισμὸ. Οἱ

ἀποσταθεροποιητικές τους συνέπειες φαίνονται ἐξάλλου καθαρὰ στὸ σχῆμα ἀρ. 3.

Μία τέταρτη κατηγορία ἐξόδων εἶναι τὰ καθαρῶς κοινοτικά ἐξόδα (μισθοὶ δημογερόντων, διδασκάλων, ἱερέων, ἐκκλησιαστικοὶ φόροι, διάφορα τοπικά ἐξόδα κ.λπ.), μέρος τῶν ὁποίων ἦταν δυνατόν νὰ συμπίεσθῃ καὶ συμπιεζόταν σὲ περιόδους ὑψηλῶν καὶ ἀπρόβλεπτων ἐξόδων (βλ. σχῆμα ἀρ. 3).

Μία τελευταία κατηγορία ἀποτελεῖ ἡ ἐξυπηρέτηση τοῦ κοινοτικοῦ χρέους, δηλαδὴ ἡ πληρωμὴ τῶν τόκων καὶ ἡ σταδιακὴ ἀποπληρωμὴ του. Τὸ ὕψος τῶν τόκων ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ κοινοτικοῦ χρέους καὶ ἦταν ὡς ἐκ τούτου δυνατόν νὰ προβλεφθεῖ. Ἡ δὲ ἀποπληρωμὴ τοῦ χρέους, ὅταν δὲν ἦταν ἐπιβεβλημένη ὅπως στὶς βραχυπρόθεσμες ὑποχρεώσεις (π.χ., τὸ μηνιαῖο χρέος ἢ τὸ ἀρνητικὸ ὑπόλοιπο τῆς περσινῆς χρήσης), ἐξαρτιόταν κυρίως ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ρευστῶν στὸ δημόσιο ταμεῖο καὶ ἀπὸ τὴ φύση τῆς παρεχόμενης πίστωσης. Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ συνεχὴς αὔξηση τοῦ κοινοτικοῦ χρέους προκαλοῦσε τὴν προβλέψιμη διαχρονικὰ διόγκωση τοῦ εἰδικοῦ βάρους τῆς κατηγορίας αὐτῆς. Αὐτὴ ἡ διόγκωση αὐξάνει τὸν ὄγκο τῶν διακινούμενων ποσῶν καὶ τὴν ταχύτητα κίνησής τους, φαινόμενο γενικὰ ἀπειλητικὸ γιὰ τὴ δημοσιονομικὴ ἰσορροπία τῶν ἀγροτικῶν κοινοτήτων. Στὴν περίπτωσή μας ὅμως, ὅσο ἦταν δυνατὴ ἡ προσφυγὴ στὶς ἐσωτερικὲς χρηματικὲς διαθέσιμότητες τῆς κοινότητος, δὲν δημιουργήθηκαν προϋποθέσεις δημοσιονομικῆς κρίσης. Στὸ σχῆμα ἀρ. 3 φαίνεται ὅτι ἡ αὔξηση τῆς «ταρίφας» τῶν σταθερῶν φόρων τῶν ἐτῶν 1809-1812 καὶ ἡ ταυτόχρονη διόγκωση τῶν ἐκτάκτων συνεισφορῶν ὁδήγησαν σὲ μεγέθυνση τῶν κονδυλίων ποὺ προορίζονταν στὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ κοινοτικοῦ χρέους. Στὸ σχῆμα ἀρ. 4, ἐξάλλου, παρατηροῦμε τὴ διόγκωση τοῦ κοινοτικοῦ δανεισμοῦ τὰ ἔτη 1808-1815. Μετὰ τὸ 1815, τόσο ἡ προσφυγὴ στὸν κοινοτικὸ δανεισμὸ ὅσο καὶ τὸ ποσοστὸ τῶν ἐξόδων ποὺ ἀντιπροσώπευε ἡ ἐξυπηρέτηση τοῦ χρέους σταδιακὰ περιορίστηκαν. Τὸ θετικὸ ὑπόλοιπο (σάλδος) ἀποτελεῖ τὴ λογιστικὴ ἐγγραφή ποὺ ἐξίσωνε τὸν κοινοτικὸ ἀπολογισμὸ τὴν 1η κάθε Ἰουνίου. Μεταφερόταν ὡς ἔσοδο στὴν ἐπόμενη χρῆση καὶ τὸ ἐντάσσουμε στὴν τέταρτη κατηγορία τῶν ἐσόδων. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ μείωσή του ἀπὸ τὸ ἔτος 1806 καὶ ὕστερα.

Οἱ κατηγορίες τῶν ἐσόδων

Τὰ ἔσοδα ταξινομήθηκαν σὲ πέντε κατηγορίες. Ἡ πρώτη συμπεριλαμβάνει τὴ φορολόγηση τῶν κατοίκων στὴ βάση τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς τους, σύμφωνα μὲ τὸ κατὰστιχο τῆς μάνας, καὶ ἀκόμη τὴν εἴσπραξη τῆς «δεκάτης τοῦ μεταξιού» καὶ τοῦ «καλαμποκιοῦ». Δεύτερη κατηγορία ἐσόδων ἀποτελοῦν οἱ διάφορες προσωπικοῦ χαρακτῆρα συνεισφορὲς καὶ φόροι, κυρίως ὁ κεφαλικὸς, ἀλλὰ καὶ διάφορα περιστασιακὰ πρόστιμα. Ἡ τρίτη κατηγορία ἐσόδων διαμορφώνεται ἀπὸ τὸ δανεισμὸ, δηλαδὴ τὴν αὔξηση τοῦ κοινοτικοῦ χρέους σὲ ἐτήσια ἢ καὶ μηνιαία βάση. Τὴν τέταρτη κατηγορία ἀποτελοῦν οἱ λογιστικὲς μεταφορές,

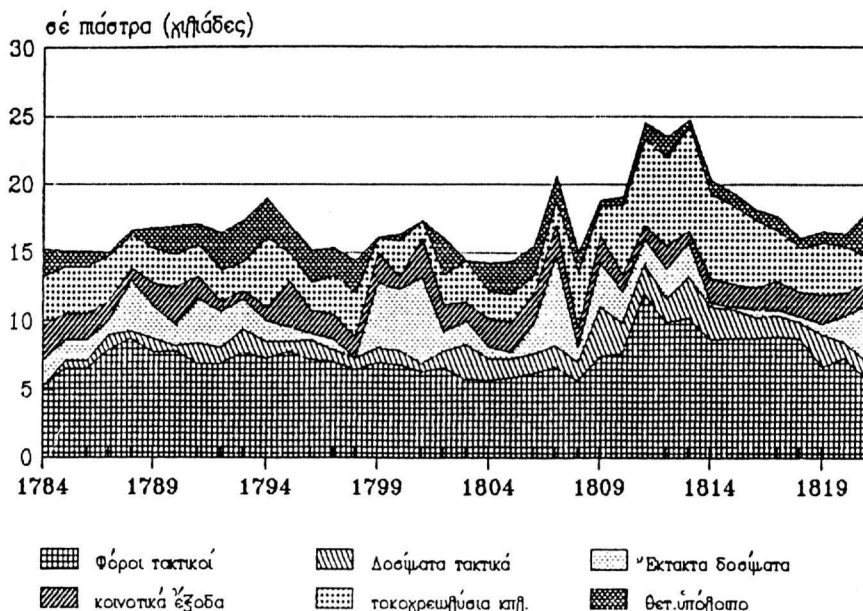
ὅπως π.χ. ἡ μεταφορὰ τοῦ θετικοῦ πλεονάσματος τοῦ προηγούμενου ἔτους, καὶ τὰ καθυστερημένα ἔσοδα ἀπὸ προηγούμενες χρήσεις. Τέλος, τὸ πιθανὸ ἀρνητικὸ ἔλλειμμα ἀποτελεῖ τὴν πέμπτη κατηγορία.

Τὸ μέγιστο, σχετικὰ σταθερό, καὶ δυνατόν νὰ ἐκτιμηθεῖ ἐκ τῶν προτέρων ἔσοδο τῆς κοινότητος ὑπῆρξε ἡ συνεισφορὰ τῶν μελῶν τῆς ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομική τους ἰσχὺ. Αὐτὴ ἡ τελευταία τεκμαιρόταν ἀπὸ τὴν ἀξία τῆς ἀγροτικῆς τους παραγωγῆς πού, μὲ τὴ σειρὰ τῆς, ἐκτιμιόταν σύμφωνα μὲ τὴν ἔκταση τῆς ἀγροτικῆς τους ἰδιοκτησίας καὶ τὸ εἶδος τῶν φυτειῶν τους. Τὸ κατάστιχο ὅπου καταγραφόταν ἡ ἀγροτικὴ ἰδιοκτησία κάθε φορολογούμενου μέλους τῆς κοινότητος λεγόταν «μάννα» καὶ συντασσόταν, σύμφωνα μὲ μία μαρτυρία, ἀνὰ ἑπταετία ἀπὸ εἰδικούς ἐκτιμητές³³. Ἐκτιμιόταν, ἔτσι, ἡ φοροδοτικὴ ικανότητα κάθε φορολογούμενου, καὶ στὴ βάση αὐτῆς καταβαλλόταν ὁ φόρος ἐπὶ τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτησίας. Στὴν περίοδο στὴν ὁποία ἀναφερόμαστε φαίνεται ὅτι οἱ γραμματικοὶ τῶν πέντε ἐνοριῶν τῆς Ζαγοράς εἰσέπρατταν κάθε χρόνο τὸν ἀναλογοῦντα φόρο πού προσδιορίζοταν ὡς ποσοστὸ ἐπὶ τῆς ἐκτιμώμενης ἀξίας τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς (στὴν ὁποία συμπεριλαμβανόταν ἡ σηροτροφία) σύμφωνα μὲ αὐτὰ τὰ τεφτέρια τῶν πέντε *μαχαλάδων*³⁴. Μέχρι τὸ 1836, ἡ ἀξία τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς καὶ ὁ ὑπολογισμὸς τῆς ἀντίστοιχης φοροδοτικῆς ικανότητος τῶν μελῶν τῆς κοινότητος φαίνεται νὰ καταγράφονταν ἐπὶ τῇ βάσει μίας ρεαλιστικῆς ἐκτίμησης τῶν τιμῶν καὶ τοῦ συνολικοῦ προϊόντος τῆς παραγωγῆς. Ἀντίθετα, στὰ 1854, εἶναι φανερό ὅτι ἡ «μάννα», πού δὲν εἶχε ἀλλάξει μορφή, δὲν λειτουργοῦσε πλέον παρὰ μόνον σὰν κλίμακα ἐπιμερισμοῦ μίας συνολικῆς φορολογικῆς ὑποχρέωσης μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κοινότητος, ἀφοῦ ὁ ὄγκος τῆς παραγωγῆς καὶ οἱ κατὰ προϊόν τιμὲς δὲν φαίνεται νὰ εἶχαν σχέση μὲ τὴν πραγματικότητα. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὴν περίοδο αὐτὴ ἡ φορολογικὴ ὑποχρέωση τῶν μελῶν τῆς κοινότητος καθορίζοταν ἄμεσα ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο ὕψος τῶν φορολογικῶν ὑποχρεώσεων τῆς κοινότητος. Αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη συνδέεται πιθανότατα μὲ τὴ δυσλειτουργία τῶν μηχανισμῶν διαχείρισης πού θὰ περιγράψουμε στὴ συνέχεια. Στὴ φορολογικὴ συνεισφορὰ πού καταβαλλόταν σύμφωνα μὲ τὰ «τεφτέρια τῶν πέντε *μαχαλάδων*» ὀφείλουμε νὰ προσθέσουμε τὴ «δεκάτη τοῦ μεταξιοῦ» πού διατηρήθηκε μέχρι τὸ 1806, τὴν ἀμελητέα «δεκάτη τοῦ καλαμποκιοῦ» καί, τέλος, ὀρισμένα ἔκτακτα μικροέσοδα ἀπὸ τὴν πώληση ξυλείας προερχόμενης ἀπὸ τὰ κοινοτικὰ δάση.

33. Στὴ Ζαγορὰ τέτοιες καταγραφὲς ἔγιναν τὰ οἰκονομικὰ ἔτη 1809 καὶ 1817. Σῶζονται ἀκόμη οἱ μάννες τῶν ἐτῶν 1836 καὶ 1854. Γενικὰ γιὰ τὸ Πήλιο βλ. Ν. Μάγνης, *Περιήγησις τῆς Θεσσαλίας καὶ θετταλικῆς Μαγνησίας*, [1η ἔκδ. 1860], Ἀθήνα 1985, 43, καὶ ἀκόμη Γ. Κορδάτος, ὁ.π., 395-396.

34. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὸ ἀποπληθωρισμένο ὕψος τῶν ἐσόδων ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ παραγωγή παρουσιάζει μία κυκλικὴ διακύμανση. Βλ. S. Petmezaz, ὁ.π., 352 κ.ἑ.

Τὰ ἔσοδα κατὰ κατηγορία

Σχῆμα 4: Τὰ ἔσοδα κατὰ κατηγορία

Ἡ δεύτερη κατηγορία ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὴν εἰσπραξὴ τῶν προσωπικῶν φόρων γιὰ λογαριασμὸ τῆς Ὁθωμανικῆς ἐξουσίας (κεφαλικὸς φόρος), τὴν εἰσπραξὴ διάφορων ἑκτακτῶν δασμῶν, προστίμων καὶ λοιπῶν δικαιωμάτων ὅπως ἦταν οἱ «μπατιχαβάδες» (bad-i hava), οἱ «τζερεμέδες» (curm ve cinayet), τὰ «ρεσίμια καὶ χοτζέτια» (resim ve resm-i hoccet), τὸ «μπαζνταρλίκι» (bacdarlik) καὶ τὸ «τοπιάτικο» (yer-i hakki). Κανονικά, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ δικαιώματα αὐτὰ μοιράζονταν ὁ σαντζάκμπεης ἢ ὁ ἱεροδίκης (kadi) μὲ τὸν τιμαριῶχο. Εἶναι προφανές ὅτι στὴν περίπτωσή μας, ἡ κοινότητα εἶχε ὑποκαταστήσει τὸν τιμαριῶχον καὶ ἐκαρποῦτο τὰ δικαιώματα αὐτὰ ἀποδίδοντας στὶς ὑπερκείμενες διοικητικὲς καὶ δικαστικὲς ἐξουσίες τὸ μερίδιό τους ἐνσωματωμένο στοὺς τακτικοὺς φόρους τοῦ vilayet-i harç καὶ umur-i şeri πού προαναφέραμε. Τὸ μέγιστο μέρος τῆς κατηγορίας αὐτῆς καλύπτεται ἀπὸ τὸν κεφαλικὸν φόρον πού, ὅπως εἶδαμε, ἐκτιμήθηκε, γιὰ τὴν περίοδο μετὰ τὸ 1793, ὡς σταθερὸ μέρος τοῦ ὕψους τοῦ ἐτήσιου ἀπολογισμοῦ.

Στὴν τρίτη κατηγορία ἐσόδων περιλαμβάνεται ὁ δανεισμός, σὲ ἐτήσια ἢ καὶ μηνιαία συχνά βάση. Ἀσήμαντο μέρος τῆς ἀποτελοῦν ἐπίσης τὰ ἐπιτόκια καὶ ἡ ἀποπληρωμὴ τῶν δανείων πού ἡ κοινότητα παρεῖχε σὲ τρίτους. Ἡ κατηγορία αὕτη ἔπαιζε στρατηγικὸ ρόλο στὴν ἐξίσωση τοῦ πιθανοῦ ἐλλείμματος τοῦ κοινοτικοῦ ἀπολογισμοῦ καὶ ἀποτέλεσε βασικὴ παράμετρο παρέμβασης τῆς κοι-

νοτικῆς ἐξουσίας. Τὴν τέταρτη κατηγορία ἀποτελοῦν τὸ πιθανὸν πλεόνασμα τοῦ ἀπολογισμοῦ τοῦ περασμένου ἔτους ὅπως καὶ οἱ καθυστερημένες εἰσπράξεις ληξιπροθέσμων ἀπαιτήσεων τῆς κοινότητος. Σὲ περίπτωσι πού τὰ ἔσοδα δὲν ἐπαρκοῦσαν γιὰ τὴν κάλυψι τῶν ἐτησίων ἐξόδων, τὸ ἔλλειμμα (σάλλος) καλύπτετο ἀπὸ τὸν κοινοτικὸ ταμῖα, ὁ ὁποῖος εἰσέπραττε τὸν ἐπόμενο χρόνο τὰ ὀφειλόμενα. Ἡ τακτικὴ τοῦ ἐλλειμματικοῦ ἀπολογισμοῦ ἀποτέλεσε οὐσιαστικὸ μηχανισμό ἐξισορρόπησης μόνον γιὰ τὴν περίοδο 1799-1805. Ἀργότερα ἀποτέλεσε ἀπλὰ μία λογιστικὴ ἐγγραφή μικροῦ ὕψους γιὰ τὴν ἐξίσωσι τοῦ ἀπολογισμοῦ. Τὴν περίοδο αὕτη, ὅπως θὰ δοῦμε, τὴν κάλυψι τῶν ἐλλειμμάτων ἐξασφάλισε ὁ μηχανισμὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ δανεισμοῦ.

Ὁ ἐσωτερικὸς κοινοτικὸς δανεισμὸς

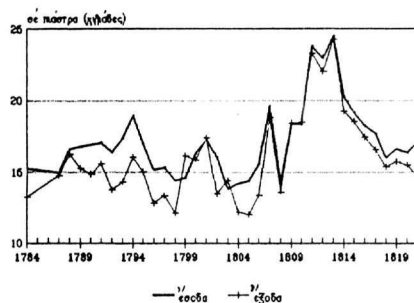
Κρίναμε ἀπαραίτητο νὰ καταφύγουμε σὲ αὐτὸ τὸ νεολογισμὸ γιὰ νὰ ἐκφράσουμε μία οὐσιαστικὴ διαφορὰ πού θεωρήσαμε ὅτι ὑφίστατο μεταξὺ δύο τμημάτων τοῦ κοινοτικοῦ χρέους: τὸ «ἐξωτερικὸ» τμήμα, ὅπως τὸ ὀρίσαμε, τὸ ὁποῖο συμπεριλαμβάνει τὰ ποσὰ πού δάνειζαν, μὲ ὑψηλὰ ἐπιτόκια, πιστωτὲς ξένοι πρὸς τὴν κοινότητα καὶ μὴ ὑποκείμενοι στοὺς πιθανοὺς ἐσωτερικοὺς τῆς καταναγκασμούς· καὶ τὸ «ἐσωτερικόν», αὐτὸ πού ὀφειλόταν ἀπὸ τὴν κοινότητα σὲ μέλη τῆς, πρόσωπα φυσικὰ ἢ μὴ. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν τελευταίων συμπεριλαμβάνουμε πρῶτον τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ ταμεία («παγκάρια»), καὶ δεύτερον τὰ διηνεκῇ «ἀφιερώματα», δηλαδὴ τὰ δάνεια τῶν ὁποίων ὁ παραγόμενος τόκος προοριζόταν ἐκ τῶν προτέρων ρητὰ γιὰ τὴ θεραπεία μίας συγκεκριμένης ἀνάγκης, κοινοτικῆς ἢ ἀτομικῆς. Ἡ ἰσχὺς τῆς πίεσις πούμποροῦσαν νὰ ἐξασκήσουν οἱ πιστωτὲς κάθε κατηγορίας ἐπὶ τῆς κοινότητος διέφερε³⁵. Στὴν περίπτωσι τοῦ «ἐξωτερικοῦ» χρέους, ἡ κοινότητα δὲνμποροῦσε νὰ ἀποφύγει νὰ ἐκπληρώσει τίς ὑποχρεώσεις τῆς, ἐνῶ συχνὰ οἱ ὑψηλοὶ τόκοι κεφαλαιοποιούνταν καί, κατὰ συνέπειαν, ἰδίως ὅταν ὁ πιστωτὴς καὶ ὁ πολιτικὸς καὶ φοροληπτικὸς ἐπικυρίαρχος ἔτειναν νὰ ταυτιστοῦν στὸ ἴδιο πρόσωπο, ἡ διόγκωσι τοῦ χρέους τὴν ἀπειλοῦσε μὲ τὴν ἐγκαθίδρυσι δεσμῶν ἐξάρτησις καὶ τὴ μετατροπὴ τῶν ἐδαφῶν τῆς σὲ τσιφλίκι. Ἀντίθετα, στὴν περίπτωσι τοῦ «ἐσωτερικοῦ» χρέους, οἱ κοινοτικοὶ καταναγκασμοὶ ἐξασφάλιζαν τὴν κοινότητα ἀπὸ τὸ τελευταῖο αὐτὸ μοιραῖο ἐνδεχόμενο, ἐνῶ συχνότατα ἐπιτύγγαναν τὴ μείωσι τοῦ ἐπιτοκίου.

Στὴν περίπτωσι τῆς Ζαγοράς παρατηρεῖται, κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀνάπτυξης τῶν βιοτεχνιῶν τῆς καὶ τῆς ἐνίσχυσις τῆς οἰκονομικῆς δύνاميς τῶν προεστών, μία οὐσιαστικὴ μείωσι τοῦ κοινοτικοῦ χρέους σὲ τρέχουσες καὶ σταθερὲς τιμές καί, κυρίως, ἡ ἀντικατάστασι τοῦ «ἐξωτερικοῦ» κοινοτικοῦ

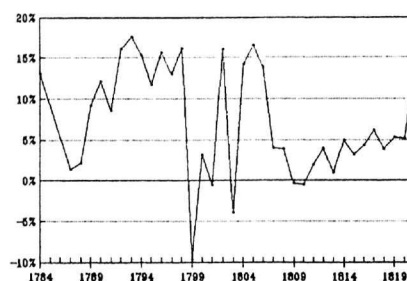
35. Βλ. Σ. Ἀσδραχάς, «Ἡ Ἑλληνικὴ οἰκονομία τὸν 17^ο αἰῶνα: οἱ Μηχανισμοί», [1η ἐκδ. 1975], στὸ *Ἑλληνικὴ Οἰκονομία καὶ Κοινωνία, 17^{ος} αἰῶνας*, Ἀθήνα 1982, 22.

χρέους από το «έσωτερικό». Έτσι, ενώ το 1754 η κοινότητα χρωστούσε 69.835 πιάστρα με τόκο 15% και 20%, όλα σε Τούρκους μπέηδες ή στις γυναίκες τους και σε Έβραίους σαράφηδες, στα 1784 το χρέος ανερχόταν σε 35.010 πιάστρα (ή σε 26.331 «άποπληθωρισμένα» πιάστρα), από τα όποια το 25% μόνον όφειλόταν σε ξένα προς την κοινότητα πρόσωπα³⁶. Αργότερα, το μερίδιο του έσωτερικού χρέους αυξανόταν συνέχεια για να φτάσει το 100% το έτος 1819 (βλ. σχήμα άρ. 6).

Έσοδα, Έξοδα και Υπόλοιπο

Τό θετικό και άρνητικό υπόλοιπο
σάν ποσοστό επί του άποροχισμού

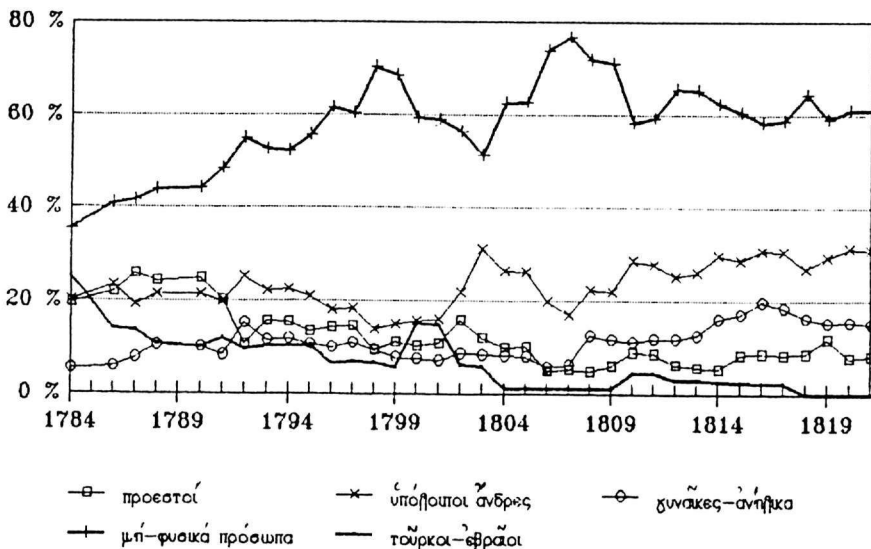
Σχήμα 5: Τα έσοδα, τα έξοδα και το σάλδος του κοινοτικού άπολογισμού

Μία διερεύνηση των αντιδράσεων της κοινοτικής ήγερσίας στην πρόσκαιρη ή χρόνια επιδείνωση της δημοσιονομικής ισορροπίας μπορεί να μς βοηθήσει να κατανοήσουμε τους μηχανισμούς κάλυψης των έλλειμμάτων. Στο σχήμα άρ. 5 παρατηρείται ή σχέση των συνολικών έσόδων προς τα έξοδα. Το άρνητικό υπόλοιπο (σάλδος) εμφάνισθηκε μόνον τα έτη 1799, 1801, 1803 και 1809-1810. Μόνον όμως κατά το έτος 1799 (και λιγότερο κατά το έτος 1803) το ποσοστό του «σάλδου» στο συνολικό ύψος του άπολογισμού ήταν σημαντικό. Για να καλυφθ ή έλλειμμα αυτό, από το έτος 1800 και μέχρι το έτος 1802, παρατηρείται μία διόγκωση του κοινοτικού χρέους (βλ. σχήμα άρ. 4). Το έλλειμμα του έτους 1803 καλύφθηκε πάλι με προσφυγή στην τεχνική του έλλειμματικού άπολογισμού, δηλαδή σε προκαταβολή του έλλείποντος ποσού από τον κοινοτικό ταμία. Τον επόμενο χρόνο, το 1804, παρατηρείται αύξηση του κοινοτικού χρέους. Η κρίση των έτων 1799-1803, που συνεχίστηκε με λιγότερη ένταση και τα έτη 1805-1807, προκλήθηκε από την αίφνidia διόγκωση των

36. Βλ. S. Petmezaz, ό.π., 254 κ.έ.

ἐκτάκτων συνεισφορῶν (βλ. σχῆμα ἀρ. 3). Ἀπὸ τὸ ἔτος 1808 καὶ μέχρι τὸ 1813, ἀντίθετα, ἡ αὐξηση στὶς «ταρίφες» τῶν παλαιῶν τακτικῶν φόρων καὶ ἡ προσθήκη νέων τακτικῶν φόρων τοὺς ὁποίους κατὰ πλειοψηφία συγκέντρωσε στὰ χέρια τοῦ ὁ Βελλὴ Πασάς, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐμφάνιση ἑκτακτων συνεισφορῶν (ποὺ συχνὰ προσπορίζονταν οἱ ἐπαρχιακὲς αὐθεντίες), προκάλεσε νέα διόγκωση τῶν ἐξόδων ποὺ ἐπιδεινώθηκε ἀπὸ τὰ ὅλο καὶ μεγαλύτερα ποσὰ ποὺ ἀπορρόφησε ἡ ἐξυπηρέτηση τοῦ κοινοτικοῦ χρέους. Ἡ κάλυψη τοῦ ἐλλείμματος αὐτοῦ ἐπιχειρήθηκε μὲ τὴν προσφυγὴ στὸν κοινοτικὸ δανεισμὸ (μεταξὺ τοῦ 1810-1813 παρατηρεῖται καὶ μία ἐλάχιστη αὐξηση στὸ ποσοστὸ τοῦ «ἐξωτερικοῦ» τμήματος τοῦ κοινοτικοῦ χρέους ἀπὸ 1% σὲ 4,4%), καὶ κυρίως, ὅπως θὰ δοῦμε, μὲ τὴν κατὰλληλη διαχείριση τοῦ ὕψους τῶν ἐπιτοκίων τοῦ «ἐσωτερικοῦ» χρέους πρὸς ὄφελος τοῦ κοινοτικοῦ συνόλου, διαχείριση ποὺ πέτυχε μακροπρόθεσμα τὴ μικρότερη δυνατὴ οἰκονομικὴ ἐπιβάρυνση τῶν προεστών.

Οἱ πιστωτὲς τῆς κοινότητος κατὰ κατηγορίαν σὲ ποσοστὰ

Σχῆμα 6: Τὸ μερίδιο σὲ % τῶν ὁμάδων τῶν πιστωτῶν τῆς κοινότητος

Ὡς πρὸς τὰ ἔσοδα, τὸ ὕψος τους καθορίζονταν ἀπὸ τὴν κίνηση τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς καὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ μεταξιοῦ, κίνηση ποὺ ἔχει, ὅπως εἶδαμε, κυκλικὸ χαρακτήρα. Σὲ ὅλη τὴν περίοδο 1784-1799, τὸ θετικὸ ὑπόλοιπο συσσωρευόταν καὶ μεταφερόταν στὴν πλευρὰ τῶν ἐσόδων τοῦ ἐπομένου ἔτους. Μετὰ τὸ 1799, μὲ ἐξαίρεση τὰ θετικὰ ὑπόλοιπα τῶν ἐτῶν 1804-1806 τῶν ὁποίων τὸ πλεόνασμα μεταφέρθηκε στὰ ἔσοδα τῶν ἐτῶν 1805-1807, τὸ θετικὸ

ἢ τὸ ἀρνητικὸ ὑπόλοιπο περιορίσθηκε σὲ χαμηλὰ ἐπίπεδα (λειτουργώντας ἀπλὰ σὰν μηχανισμὸς λογιστικῆς ἐξίσωσης τοῦ ἀπολογισμοῦ). Ἡ δυνατότητα νὰ εἰσπραχθεῖ ἀπὸ ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς κοινότητος μία ἔκτακτη συνεισφορά, δηλαδὴ «νὰ ρίξουν τὸ τεφτέρι», δὲν φαίνεται νὰ λήφθηκε ποτὲ ὑπόψη. Στὴν περίοδο 1800-1821, κύρια μέθοδο ἐξισορρόπησης ἀποτέλεσε ὁ ἐσωτερικὸς κοινοτικὸς δανεισμὸς. Αὐτὸ προϋπόθετε τὴν ὑπαρξὴ διαθέσιμων χρηματικῶν πόρων. Ποιοὶ λοιπὸν ἦταν οἱ δανειστὲς;

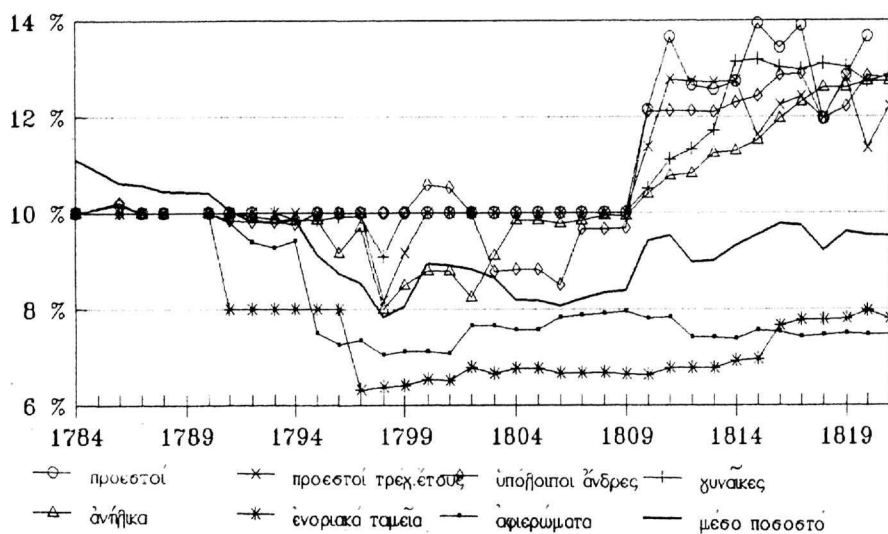
ΠΙΝΑΚΑΣ 1
ΟΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΤΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

ταξινόμηση Α (κατηγορίες 9)	ταξινόμηση Β (κατηγορίες 5)
Ἑβραῖοι Τούρκοι προεστοὶ τοῦ τρέχοντος ἔτους ὑπόλοιποι προεστοὶ ὑπόλοιποι ἄνδρες γυναῖκες ἀνήλικα ἐκκλησιαστικὰ ταμεῖα ἀφιερώματα	Τούρκοι καὶ Ἑβραῖοι → προεστοὶ ἄνδρες ἐκτὸς προεστῶν γυναῖκες, ἀνήλικα μὴ φυσικὰ πρόσωπα
	ἐξωτερικὸ χρέος ἐσωτερικὸ χρέος

Μποροῦμε νὰ χωρίσουμε τοὺς δανειστὲς τῆς κοινότητος σὲ πολλὲς κατηγορίες (βλ. πίνακα ἀρ. 1) ἀλλὰ αὐτὲς πού προκρίναμε σὰν σπουδαιότερες εἶναι αὐτὲς πού διαχωρίζονται ἀπὸ πέντε κριτήρια: τὸ πρῶτο τὸ εἶδαμε ἤδη· πρόκειται γιὰ τὴν ὁμάδα τῶν ξένων πρὸς τὴν κοινότητα πιστωτῶν, στὴν περίπτωσή μας Τούρκων καὶ Ἑβραίων. Τὸ δεύτερο διαχωρίζει τὰ φυσικὰ πρόσωπα ἀπὸ τὰ «οἰονεὶ-νομικὰ» πρόσωπα (ἐκκλησιαστικὰ ἢ μοναστηριακὰ ταμεῖα καὶ τὰ ἀφιερώματα), ἐνῶ ἕνα τρίτο κριτήριο διαχωρίζει τίς γυναῖκες καὶ τὰ ἀνήλικα ἀπὸ τὸν ἀνδρικό ἐνήλικο πληθυσμό. Μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν ἕνας ἐπιπλέον διαχωρισμὸς μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀνάμεσα στὰ ἀπλὰ μέλη τῆς κοινότητος καὶ τοὺς προεστοὺς, δηλαδὴ ὅσους ὑπέγραψαν ἔστω καὶ μία φορὰ τὸν ἐτήσιο ἀπολογισμὸ τοῦ κοινοτικοῦ ταμεῖου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1784 καὶ 1822. Τέλος, μποροῦμε, ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν προεστῶν, νὰ διαχωρίσουμε κάθε χρόνο τοὺς ἐν ἐνεργείᾳ κοινοτικούς συμβούλους, δηλαδὴ τὴν ὁμάδα ἐκείνη πού ὑπογράφει κατὰ τὸ τρέχον ἔτος τὸν ἀπολογισμὸ. Μὲ τὸ συνδυασμὸ τῶν κριτηρίων αὐτῶν χωρίσαμε τοὺς δανειστὲς σὲ πέντε ἢ ἑννέα κατηγορίες (βλ. πίνακα ἀρ. 1). Τὶς κατηγορίες αὐτὲς θὰ χρησιμοποιήσουμε, ἀνάλογα μὲ τίς ἀνάγκες μας, στὴν ἀπεικόνιση τῶν ἐξελίξεων τῶν μεγεθῶν πού σχετίζονται μὲ τὸ κοινοτικὸ χρέος στὰ σχήματα ἀρ. 6 καὶ ἀρ. 7.

Τò ειδικό, σέ ποσοστό, βάρος κάθε κατηγορίας πιστωτών εμφανίζεται στο σχήμα άρ. 6. Πρώτο χαρακτηριστικό στο όποιο ήδη αναφερθήκαμε: τò ποσοστό τών Τούρκων και Έβραίων μειωνόταν συνεχώς μεταξύ 1784 και 1821, με μικρή εξαίρεση τήν περίοδο 1799-1801, όταν ή αύξηση τών κοινοτικών εξόδων υποχρέωσε τήν κοινότητα σέ «έξωτερικό» δανεισμό. Ή κοινοτική ήγεσία κάλυψε όπως-όπως τò αίφνιδιαστικό έλλειμμα και στα άμέσως επόμενα έτη προσπάθησε, πρώτον, νά περιορίσει άμεσα τò μερίδιο του «έξωτερικού» δανεισμού και, δεύτερον, νά διευρύνει τήν «έσωτερική» αγορά χρήματος. Παρατηρούμε ότι τήν περίοδο 1784-1791, τò ποσοστό πού κάλυψαν οί προεστοί ήταν σχετικά ύψηλό. Ήταν περίοδος πολέμου, αύξησης τών έκτάκτων συνεισφορών και διόγκωσης του δανεισμού. Στην άμέσως επόμενη περίοδο, 1792-1799, τò μερίδιο τών προεστών έπεσε κατακόρυφα και υποκαταστάθηκε από τις άλλες κατηγορίες δανειστών. Μεταξύ του 1799 και 1803, νέας περιόδου διόγκωσης τών εξόδων και αύξησης τών δημοσιονομικών εντάσεων, τò μερίδιο τών προεστών αύξήθηκε πάλι για νά μειωθεί άμέσως μετά και νά υποκατασταθεί από άλλους δανειστές. Είναι χαρακτηριστικό ότι σέ περιόδους εξομάλυνσης τών εντάσεων τò μερίδιο τών «οιονεί-νομικών» προσώπων αυξανόταν. Αυτή ή αύξηση ήταν επακόλουθο, όχι τόσο της αύξησης του άπολύτου, όσο του σχετικού τους μεγέθους. Είναι προφανές ότι τò στρώμα τών προεστών έθετε στη διάθεση της κοινότητας τις αναγκαίες βραχυπρόθεσμα πιστώσεις αλλά αποχωρούσε όσο μπορούσε γρηγορώτερα από τήν αγορά αυτή, είτε ζητώντας τήν άμεση αποπληρωμή είτε, σπανιώτερα, μετατρέποντας τήν απαίτησή του σέ διηλεκές άφιέρωμα, «υπέρ τών πτωχών» κ.λπ. Ας μὴ ξεχνάμε εξάλλου ότι από τò στρώμα τών προεστών επιλέγονταν οί επίτροποι τών ναών και τών μονών της περιοχής, δηλαδή, αυτοί πού διέθεταν τις απαραίτητες πιστώσεις κάτω από άσύμφορους, σέ πρώτη όψη, όρους για τά έκκλησιαστικά ιδρύματα.

Έπιτόκια του κοινοτικού χρέους κατά κατηγορία πιστωτών

τουρκοί και έβραιοί = 12%-15%

Σχ. 6. Έπιτόκια ανά κατηγορία πιστωτών

Πράγματι σέ μία περίοδο ταχύτατης υποτίμησης του πιάστρου, και όταν το έπιτόκιο με το οποίο δάνειζαν οι Έβραίοι άργυραμοιβοί της Λάρισας και του Βόλου άνερχόταν μέχρι και σέ 20%, ενώ αυτό των Τούρκων μπέηδων και των συζύγων τους ήταν με σπάνιες εξαιρέσεις 15%, τó μέσο έπιτόκιο που άπολάμβαναν τά μέλη της κοινότητας ήταν πολύ χαμηλότερο. Άρχικά, ήταν γύρω στο 10% αλλά έφθινε συνεχώς καθώς έπιβαλλόταν χαμηλότερο έπιτόκιο σέ όρισμένες «άπροστάτευτες» κατηγορίες όπως στα «οιονει-νομικά» πρόσωπα και, κατ'ά δεύτερο λόγο, στους άνηλικους. Είναι χαρακτηριστικό ότι όσο μεγαλύτερο είναι τó πολιτικό και τó κοινωνικό κύρος, τόσο ύψηλότερο είναι τó έπιτόκιο. Στο σχήμα άρ. 7 παρακολουθούμε τήν κίνηση του ποσοστού του έπιτοκίου κατά όμάδα πιστωτών του έσωτερικού χρέους. Παρατηρούμε ότι τó μέσο έπιτόκιο (όπου συμπεριλαμβάνονται και οι ξένοι πιστωτές, Τούρκοι και Έβραίοι) μειωνόταν μέχρι τó 1799, αύξήθηκε κατά τή διάρκεια της πρώτης δημοσιονομικής κρίσης 1799-1801, μειωνόταν εκ νέου τά έτη 1801-1807 και γνώρισε νέα άνοδο μεταξύ των έτών 1807-1812 και 1814-1817. Κυμαινόταν όμως πάντοτε κάτω του 10%, που είναι τó έπιτόκιο που άπολάμβαναν οι προεστοί. Τήν πτώση του μέσου έπιτοκίου προκάλεσε ή πτώση των έπιτοκίων που άπολάμβαναν τά «οιονει-νομικά» πρόσωπα τά όποια έλέγχονταν από τó στρώμα των προεστών. Με τήν αύξηση της ζήτησης χρήματος στην «έσωτερική» άγορά, μετά τó 1807, τά έπιτόκια αύξήθηκαν για όλες τις κατηγορίες κατοίκων (προεστών και μή, άνδρων, γυναικών και άνηλικών). Για πρώτη φορά οι προεστοί δέν φαίνεται νά έμπλέκονται άμεσα και ένεργά στον κοινοτικό δανεισμό. Πράγματι, μετά τó 1807, τó ποσοστό των μή-προεστών στο έσωτερικό χρέος αυξανόταν ταχύτερα και φαίνεται ότι ή κατηγορία αυτή ανέλαβε τó μεγαλύτερο μερίδιο του πιστωτικού άχθους (βλ. σχήμα άρ. 6).

Στήν πραγματικότητα, είχε δημιουργηθεί μία νέα παράλληλη «έσωτερική» πιστωτική άγορά που άπευθυνόταν σέ ισχυρούς κεφαλαιούχους, μέλη της κοινότητας, πρόθυμους νά δανείζουν βραχυπρόθεσμα (π.χ. σέ μηνιαία βάση), και με ύψηλότερο έπιτόκιο, μεγάλη ποσά. Ό μηνιαίος δανεισμός έμφανίσθηκε μεμονωμένα πριν τó 1806 (έτη 1789, 1793 και 1802) και σταθερά από τó έτος αυτό και μέχρι τó 1819. Οι δανειστές αυτοί δέν συμπεριλαμβάνονταν στους έτήσιους καταλόγους των πιστωτών που συνέτασσε ή κοινότητα τήν 1η Σεπτεμβρίου εκάστου έτους. Άντίθετα, καταγράφονταν άτομικά μεταξύ των έσόδων κατά τή σύνταξη του έτησιου άπολογισμού. Τó ύψος του έπιτοκίου στην άγορά αυτή ήταν 12%-15% και, στο κρίσιμο διάστημα 1809-1815, ό βραχυπρόθεσμος δανεισμός άποτέλεσε τήν κυριώτερη μέθοδο κάλυψης των μεγάλων έλλειμμάτων. Καθώς άμβλυνόταν ή δημοσιονομική ένταση, παρατηρείτο κάποια έπιμήκυνση του χρόνου δανεισμού που σέ πολλές περιπτώσεις ξεπερνούσε τó έτος. Άπό τó 1815 και μέχρι τó 1819 τó μεγαλύτερο μέρος του μηνιαίου δανεισμού μετατράπηκε και λειτούργησε ως «οιονει-έτήσιος» δανεισμός με ύψηλότερο έπιτόκιο.

Είναι φανερό ότι, μέσα στην κοινότητα της Ζαγοράς, ό «χρόνος» είχε άξία

καὶ αὐτὴ μετριόταν ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ ἐπιτοκίου ποὺ κάθε ὁμάδα δανειστῶν ἦταν πρόθυμη νὰ ἀποδεχθεῖ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν πιστωτικὴ συμπεριφορὰ τῆς ὁμάδας αὐτῆς. Ἡ ἀξία τοῦ χρόνου ἦταν διαφορετικὴ γιὰ κάθε κοινωνικὸ στρῶμα. Οἱ προεστοὶ δάνειζαν τὴν κοινότητα γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν ὄρων κυριαρχίας τους, καὶ μία ἰσχυρὴ «ἀνεξάρτητη» κοινότητα εἶναι ἓνας ἀπὸ αὐτούς. Ταυτόχρονα, καθὼς ἀποτελοῦσαν στρῶμα μὲ ἐμπορικὰ συμφέροντα μέσα, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν κοινότητα καὶ μὲ πρόσβαση σὲ μακρινὲς ἀγορὲς χρήματος, εἶχαν πλήρη συνείδηση τῆς ἀπώλειας ποὺ τὰ χαμηλὰ ἐπιτόκια ἐπέβαλλαν στὰ κεφάλαιά τους καὶ γρήγορα ζητοῦσαν νὰ τὰ ἀπελευθερώσουν γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν ἀποδοτικώτερα. Ἡ συμπεριφορὰ τῶν λιγώτερο ἐπώνυμων μελῶν τῆς κοινότητος μοιάζει νὰ ὑπαγορεύθηκε ἀπὸ ἄλλα ἐνδιαφέροντα. Ἐτσι, μία ἄλλη ὁμάδα πιστωτῶν, σίγουρα πτωχότερων καὶ λιγώτερο κινητικῶν, ὅπως οἱ χῆρες, τὰ ὄρφανὰ καὶ οἱ μικροῖδιοκτῆτες, ἐπιζητοῦσε πιθανότατα τὴν προσφορῶτερη τοποθέτηση τῶν ἀσθενῶν χρηματικῶν τῆς πλεονασμάτων καὶ τὴν ἐξασφάλιση ἐνὸς σταθεροῦ ἐτήσιου χρηματικοῦ εἰσοδήματος. Ἡ πρόσβασή τους σὲ ἀπομακρυσμένες ἀγορὲς χρήματος ἦταν προφανῶς δύσκολη καὶ ἡ μόνη ἐναλλακτικὴ ἐπιλογὴ ποὺ διέθεταν ἦταν, εἴτε ἡ προσφορὰ τῶν ἰσχυρῶν τους οἰκονομῶν σὲ χαμηλότοκο δανεισμὸ καὶ ὁ προσπορισμὸς ἐνὸς σταθεροῦ ἐτήσιου χρηματικοῦ εἰσοδήματος, εἴτε ὁ στεῖρος ἀποθησαυρισμὸς. Ὁ «χρόνος» γι' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους εἶχε ἐξ ἀντικειμένου μικρότερη ἀξία καὶ πιὸ ἀργοὺς ρυθμούς. Ἡ ἄφθονη προσφορὰ χρήματος στὸ ἐσωτερικὸ μίας εὐημερούσης ἀλλὰ καὶ ἔντονα διαφοροποιημένης κοινωνικῆς κοινότητος ἦταν ἐν τέλει ἀποτέλεσμα τοῦ κατακερματισμοῦ τῶν ἀγορῶν καὶ τῆς σχετικῆς καθυστέρησης τῶν οἰκονομικῶν δομῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἀφθονία χρήματος καὶ ἡ πολλαπλότητα τῶν ἐπιτοκίων στὴν περίπτωσή μας εἶναι δείκτης ὑπανάπτυξης καὶ ὄχι ὠρίμανσης τῶν προϋποθέσεων γιὰ τὴν περιώνυμη «μετάβαση στὸν καπιταλισμό».

Ἡ περίπτωση τῶν «οἰονομικῶν» προσώπων, ποὺ φέρουν ὅλο καὶ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἄχθους τῆς χαμηλότοκης πίστωσης σὲ ἐποχὲς καλπάζοντος πληθωρισμοῦ, εἶναι διαφορετικὴ. Ἐδῶ, ἡ προσφορὰ πιστώσεων στὴν κοινότητα μοιάζει νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἀποφάσεων τῶν προεστῶν, μὲ τὴ συναίνεση τοῦ κοινοτικοῦ σώματος· ἀποφάσεων ποὺ ἐλήφθησαν συχνὰ ἐρήμην τῶν ἐπιτρόπων τῶν ναῶν, τῶν μονῶν ἢ τῶν «ἀφιερωμάτων». Συχνά, π.χ., ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ ἀφιερώματος ποὺ συνέστησε ὁ Ι. Πρίγγος γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ Ἑλληνομουσείου, ρητὰ καταπατήθηκαν οἱ ὅροι τοῦ ἀφιερώματος³⁷. Ἐτσι,

37. Ὁ Ι. Πρίγγος πρῶτος, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1768-1775, σύστησε ἀφιέρωμα δανείζοντας στὴν κοινότητα συνολικὰ 4.500 γρόσια μὲ τὸν ὅρο ὁ παραγόμενος κατ' ἔτος τόκος νὰ χρησιμοποιεῖται ἐς αἰὶ γιὰ τὴ χρηματοδότηση τῆς λειτουργίας τοῦ σχολείου. Μὲ τὴν ἴδια πράξη, ἐπίτροπο τοῦ ἀφιερώματος ἔχρισε τὸν Ν. Ἀλβανίτη. Κατ' ἀρχὰς τὸ ἐπιτόκιο εἶχε ὀρισθῇ σὲ 10%. Ἡ κοινότητα ὁμως, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ι. Πρίγγου, ἐπέβαλε μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ὀλοένα καὶ χαμηλότερο

στά 1821 τὸ 60% περίπου τοῦ ἐτήσιου κοινοτικοῦ χρέους ὀφειλόταν σὲ «οἰονομικά» πρόσωπα, μὲ ἐτήσιο ἐπιτόκιο κάτω ἀπὸ 8%.

Σταθερότητα καὶ ἀστάθεια τῆς κυριαρχίας τῶν προυχόντων

Παρακολουθήσαμε, στὴν περίπτωση τῆς Ζαγοράς, τοὺς μηχανισμοὺς μέσα ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἡ κοινοτικὴ ἡγεσία καὶ τὸ κοινωνικὸ στρώμα τῶν προυχόντων διαχειρίζονταν τὰ κοινοτικά «δημόσια οἰκονομικά» μὲ τελικὸ στόχο τὴ διαφύλαξη τῆς «ἀνεξαρτησίας» τῆς κοινότητος ἀπέναντι στὰ ἀνταγωνιστικὰ κέντρα ἐξουσίας. Ἡ κοινοτικὴ ἡγεσία ἀπὸ ἀπλὸς διαμεσολαβητῆς καὶ διάμεσος μεταξὺ τοῦ κοινοτικοῦ σώματος καὶ τῶν ὑπερκείμενων «ἐννομων» ἢ μὴ ἐξουσιῶν, ἐξυψώθηκε στὸ ρόλο τοῦ αὐτόνομου συνομιλητῆ τῶν ἐξουσιῶν αὐτῶν, ἀφοῦ ἦταν σὲ θέση νὰ ἀσκεῖ τὴ δική της πολιτικὴ. Γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ μετᾶλλαξη αὐτὴ ἔπρεπε οἱ φορεῖς τῆς κοινοτικῆς αὐθεντίας νὰ ἔχουν τὸ ἀνάλογο κοινωνικὸ γόητρο, τοὺς οἰκονομικοὺς πόρους καὶ τὴν πολιτικὴ ἰσχὺ (αὐτὴ ἡ τελευταία ἐνδυναμώθηκε μερικὲς φορὲς χάρις σὲ ἐνοπλους συμμάχους). Μὲ ἄλλα λόγια ἔπρεπε ἡ ἐσωτερικὴ κοινωνικὴ διαφοροποίηση στὴν κοινότητα νὰ ἦταν ἀρκετὰ προχωρημένη ὥστε νὰ εἶχε διαμορφωθεῖ ἓνα αὐτόνομο κυρίαρχο στρώμα. Στρώμα ἐμπόρων καὶ μικρο-γαιοκτημόνων μὲ εὐρεῖς ὀρίζοντες ποὺ ἐπέβαλε τὴν κυριαρχία του ἐνισχύοντας περιέργως τὴ συνοχὴ καὶ τὴν ἰδιότυπη ἀπομόνωση τοῦ κοινοτικοῦ σώματος. Γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴ συνοχὴ αὐτὴ καὶ τὴν ἀπαραίτητη συναίνεση —ὅροι τῆς κυριαρχίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀναπαραγωγῆς τους— οἱ προεστοὶ ὑποχρεώθηκαν σὲ οἰκονομικὲς δαπάνες ἐνίσχυσης τοῦ κοινωνικοῦ τους γόητρο, σὲ μία ἰδιότυπη ἀνακωχὴ τῆς πάλης γιὰ τὴ γῆ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς κοινότητος καὶ στὴ ζηλότυπη διαφύλαξη τῶν κοινοτικῶν καταναγκασμῶν ἐπὶ τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πόρων. Δέχθηκαν λοιπὸν νὰ περιορίσουν τὶς φιλοδοξίες τους. Παρότι κυριαρχοῦσαν οἰκονομικά στὸ ἐμπορικὸ καὶ πιστωτικὸ κύκλωμα δὲν ἐπιζήτησαν, ὅπως συνέβη στὴ Δύση, νὰ καρπωθοῦν μέρος τῶν κοινοτικῶν ἢ ἰδιωτικῶν γαιῶν καὶ νὰ ἐξαλείψουν τοὺς κοινοτικούς καταναγκασμοὺς στὴν πρόσβαση στοὺς πλουτοπαραγωγικοὺς πόρους, καταναγκασμοὺς ποὺ ἐνίσχυαν τὴ θέση τῶν ἀσθενεστέρων μελῶν τῆς ἀγροτικῆς κοινότητος.

Φυσικά αὐτὴ ἡ αὐτοσυγκράτηση δὲν ἦταν πάντοτε ἐξασφαλισμένη. Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἐγκαθιδρυόταν ἡ κυριαρχία τους, ὁ πειρασμὸς τῆς ἐκμετάλλευσής της γιὰ τὴν ἐπίτευξη θετικῶν οἰκονομικῶν ἀποτελεσμάτων ἦταν πάντοτε ἰσχυρός. Ὅταν μάλιστα οἱ προύχοντες ἀποκοῦσαν, ὡς ὑπενονικιαστές, τὸν ἔλεγχο

ἐπιτόκιο, παρὰ τὶς ἀντιδράσεις τοῦ ἐπιτρόπου ποὺ στὰ 1793 μάταια ἔφερε τὴ διαφορὰ στὸν μουσουλμάνο κριτῆ. Βλ. S. Petmezas, *ὁ.π.*, 264 καὶ 405. Γιὰ τὸν I. Πριγγό βλ. Β. Σκουβαράς, «Ἰωάννης Πριγγός, 1725-1789. Ἡ Ἑλληνικὴ Παροικία τοῦ Ἀμστερνταμ, ἡ Σχολὴ καὶ ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ζαγοράς», *Θεσσαλικά Χρονικά*, 11 (1964).

τῶν φοροληπτικῶν ἐνοτήτων στίς ὁποῖες ἀνῆκε ἡ κοινότητα, ἡ κοινοτική αὐθεντία ἐσωτερίκευε, ἐν μέρει, τὴν ἀντίθεση ποὺ παλαιότερα ἔθετε ἀντιμέτωπους τὴν κοινότητα τῶν παραγωγῶν καὶ τὸν «ἐννομο» κάτοχο τῶν ἐξωοικονομικῶν δικαιωμάτων ἐπὶ τοῦ πλεονάσματος. Ἄλλωστε, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ στρώματος τῶν προυχόντων τὸ διπολικὸ πολιτικὸ παιχνίδι, ὀργανωμένο γύρω ἀπὸ τὴν πάλη γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ ἐλέγχου τῶν κοινοτικῶν θεσμῶν καὶ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ κοινωνικοῦ γοήτρου τῆς νικήτριας ὁμάδας, ὀδηγοῦσε σὲ συμμαχίες καὶ συγκρούσεις ποὺ ἐνέπλεκαν εὐρύτατα συστήματα πελατειακῶν συσσωματώσεων καὶ δημιουργοῦσε συνεχεῖς ἐντάσεις καὶ ρήξεις³⁸. Τὸ σύνολο τοῦ κοινοτικοῦ σώματος καὶ οἱ ὑπερκείμενες ὀθωμανικὲς ἢ ἐκκλησιαστικὲς ἐξουσίες, ὁμόλογης συνήθως φύσης, παῖρναν μέρος στίς ρήξεις αὐτές. Οἱ «φιλολαϊκὲς» καὶ οἱ «τουρκόφρονες» ἡγεσίες ἐνάλλασσαν ρόλους καὶ στελέχη. Συχνὰ μόνον ἀπὸ τύχη διασώθηκε αὐτὴ ἢ ἡ ἄλλη πληροφοριακὴ πηγὴ καὶ κατέγραψε αὐτὸν ἢ τὸν ἄλλο «ἐπώνυμο» προυχόντα σὰν «τουρκόφρονα» καὶ «καταχραστή» τῶν κοινοτικῶν προσόδων ἢ, ἀντίθετα, σὰν «λαϊκὸ» ἡγέτη καὶ «ἀκριβοδίκαιο» διαχειριστή. Ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ μεταξὺ τῶν δύο χαρακτηριστικῶν εἶναι ἐξαιρετικὰ λεπτή³⁹. Ἡ σταθερότητα καὶ ἡ ἀστάθεια τῆς κοινωνικῆς κυριαρχίας τοῦ στρώματος τῶν προεστών, ἡ φρόνιμη διοίκηση καὶ ἡ κατάχρηση ἐξουσίας καὶ πόρων ἀποτελοῦσαν τίς δύο ὅψεις τοῦ ἰδίου νομίσματος. Τὸ παιχνίδι τῆς ἐξουσίας στὴν κοινότητα προσδιορίζε καὶ προσδιοριζόταν ἀπὸ τὴν διαχείριση τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν της.

38. Βλ. S. Petmezas, *ὁ.π.*, 185-194.

39. Ἡ περίπτωση τοῦ Ἀργύρη Φιλιππίδη εἶναι χαρακτηριστική. Κοινοτικὸς ταμίας στίς Μηλιές στὰ χρόνια 1806-1810 καὶ μέχρι τὸ 1815, κατηγορήθηκε γιὰ κατάχρηση ἐξουσίας καὶ λεηλασία τῶν δημοσίων προσόδων. Οἱ κατηγορίες ποὺ τοῦ προσήψαν δὲν εἶναι ἀσυνήθιστες: ὁ δανεισμὸς διόγκωσε τὸ κοινοτικὸ χρέος (τὸ ἀποκαλοῦσαν παλαιὸ χρέος [mukaddem-i borc] σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὰ νεοσυναφθέντα δάνεια, τὸ νέο χρέος) καὶ ἐπιβάρυνε τὴν κοινότητα μὲ «ὑπέρογκα» ἐπιτόκια. Γιὰ κάμποσα χρόνια ἡ κοινότητα βρισκόταν σὲ ἀναβρασμό, ἐνῶ, τὸ 1815, ὁ Α. Φιλιππίδης αὐτοεξορίσθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη ὅπου βρισκόταν τόσο ἡ ἔδρα τοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου τῶν «Ἀδελφῶν Φιλιππίδη καὶ Δ. Κωνσταντάκη» ὅσο καὶ ἡ προστάτης τοῦ Σουλτάνα. Τελικὰ μὲ πολλοὺς συμβιβασμούς, κατασχέσεις, ἐξόδα, παρεμβάσεις ποικίλων ἐξωκοινοτικῶν παραγόντων ἐκκλησιαστικῶν, λαϊκῶν, Ὀθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων, ἡ ὑπόθεση διευθετήθηκε λίγο πρὶν τὸν πόλεμο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας. Στὸ λυτὸ ἔγγραφο ἀρ. 8 τοῦ φακέλου ζ' τῆς βιβλιοθήκης τῶν Μηλιῶν βρίσκουμε τὸν κατάλογο τῶν 75 πιστωτῶν τῆς κοινότητος γιὰ τὸ ἔτος 1810. Τὸ συνολικὸ ὕψος τοῦ χρέους ἦταν 83.456 πιάστρα. Ὁκτὼ μόνον πιστωτὲς δὲν ἦταν Ἕλληνες καὶ κάλυπταν τὸ 31,6% τῆς ἀπαίτησης. Στὰ 1806 ἡ ἐξυπηρέτηση τοῦ χρέους, μὲ μέσο ἐπιτόκιο 15%, ἀπορροφοῦσε τὸ 18% τῶν ἐξόδων τοῦ ἐτησίου κοινοτικοῦ ἀπολογισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνερχόταν σὲ 23.210 πιάστρα. Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ λόγος τοῦ ὕψους τοῦ χρέους πρὸς τὸ ὕψος τῶν ἐξόδων ποὺ ἀνέρχεται σὲ 3,6 εἶναι ἰδιαίτερα ὑψηλὸς στὴν περίπτωση τῶν Μηλιῶν. Στὴ Ζαγορὰ ὁ λόγος αὐτὸς δὲν ὑπερέβη ποτὲ τὸ 1,6. Εἶναι, παρ' ὅλα αὐτά, δύσκολο νὰ προσδιορίσουμε ἐπακριβῶς σὲ τί ἔγκειται ποιοτικὰ ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς περίπτωσης τῆς Ζαγοράς καὶ αὐτῆς τῶν Μηλιῶν. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι

πρόκειται για τυπικό αποτέλεσμα της ρήξης ανάμεσα σε δύο αντιμαχόμενα τμήματα του στρώματος των προυχόντων των Μηλιών. Η διαχείριση του κοινοτικού χρέους και γενικώτερα των δημοσίων οικονομικών των Μηλιών έγινε το σημείο αναφοράς της διαμάχης αυτής. Βλ. Ν. Πανταζόπουλος, *ό.π.*, 46-48, 72-74 και 76-84· Γ. Θωμάς, «Κοινοτικοί καυγάδες στις Μηλιές του Πηλίου», *Τρικκαλινά*, 1 (1981), 169-188. Ακόμη για τον Α. Φιλιππίδη βλ. Σ. ΄Ασδραχάς, «Η οικονομία και οι νοοτροπίες: η μαρτυρία του χρονικού των Σερρών, του Νεκταρίου Τέρπου και του ΄Αργύρη Φιλιππίδη», *Τετράδια Έργασίας* (ΚΝΕ/ΕΙΕ), 7 (1984), 104 κ.έ.